

LUND UNIVERSITY

Fosterhemsförvaltningen

Vinnerljung, Bo

1989

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Vinnerljung, B. (1989). *Fosterhemsförvaltningen*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1989, Nr. 3), (Research Reports in Social Work; Vol. 1989, Nr. 3). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

**MEDDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN**

Fosterhemsförvaltningen

Bo Vinnerljung

1989:3

Jag ska träffa mamman till ett barn som är placerat i fosterhem och ringer på dörren till en lägenhet i ett av de stora ytterområdena i Malmö. En storvuxen man i t-shirt som stramar åt över magen öppnar. Jag frågar efter Gunilla.

Utan att ta cigaretten från munnen undrar han:

- Och vem fan är du då?

Heter Bosse, svarar jag och tillägger att Gunilla känner mig.

Mannen slappnar av:

- Jaså, jaha....

Han vänder sig om och ropar inåt lägenheten:

- Gunillaaa! Han från Fosterhemsförvaltningen är här nu.

INNEHÅLLSFÖRTECKNINGsida

Kapitel 1: INLEDNING	1
Kapitel 2: UPPLÄGGNING	6
Kapitel 3: SOCIALTJÄNSTENS ORGANISATION I HELSINGBORG	10
Kapitel 4: HUVUDSAKLIGT JÄMFÖRELSEMATERIAL	13
Kapitel 5: FAMILJEHEMSPLACERINGAR UR LAGSTIFTAR- NAS PERSPEKTIV	15
Kapitel 6: FORSKNING OM FAMILJEHEMSVÅRD	28
Kapitel 7: DISTRIKTSFÖRDELNING	43
Kapitel 8: BARNEN	44
Kapitel 9: FAMILJEHEMMEN	53
Kapitel 10: FÖRÄLDRARNA	56
Kapitel 11: FAMILJEHEMSPLACERINGEN	60
Kapitel 12: SOCIALTJÄNSTENS KONTAKTER MED FÖRÄLDRAR OCH BARN/FAMILJEHEM	68
Kapitel 12: KONTAKT MELLAN BARN OCH FÖRÄLDRAR	72
Kapitel 13: REHABILITERANDE INSATSER FÖR URSPRUNGSFAMILJEN	79

Kapitel 14: BARNPSYKIATRINS INSATSER I FAMILJEHEMSVÅRDEN	82
Kapitel 15: BEHOV AV ANDRA RESURSER?	84
Kapitel 16: DEN PÅGÅENDE FAMILJEHEMSVÅRDEN	86
Kapitel 17: SOCIALTJÄNSTENS FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL SINA FAMILJEHEMSPLACERINGAR	90
Kapitel 18: ÄR DETTA EN FAMILJEHEMSVÅRD ENLIGT SOCIA LTJÄNSTENS MÅL OCH INTENTIONER? JÄMFÖRELSE MED "DEN GAMLA FOSTERHEMSVÅRDEN"	97
Kapitel 19: TVÅ SPECIELLA FRÅGOR	110
Avslutning: EN PERSONLIG REFLEKTION	115
Litteraturförteckning	117

Kapitel 1: INLEDNING

"Fosterhemsförvaltningen" presenterades på D-kursen i Socialt Arbete vid Socialhögskolan i Lund våren 1989. Det empiriska underlaget kommer ifrån en förvaltningsintern utredning om Helsingborgs familjehemsplaceringar, som jag gjorde (i egen-
skap av utredningssekreterare vid Socialtjänsten i Helsing-
borg) under vintern 1988.

Syftet med undersökningen

Undersökningen och uppsatsen syftar till

- att få en bild av den pågående familjehemsvården. Ålders- och könsfördelning för de placerade barnen, vårdtider, kontakt barn/föräldrar m m
- att få kunskap om hur organisationens operativa nivå - de vårdansvariga socialsekreterarna - ser på de pågående familjehemsplaceringarna
- att se om Socialtjänstlagens mål och intentioner för familjehemsvården följs, d v s om "den nya" Familjevården är mycket olik "den gamla" Fosterhemsvården

Michail Gorbatjov övertog från Hegel sitt älsklingsuttryck: "Sanningen är alltid konkret" (Mlynar 1988). Uppsatsen gör självfallet inte anspråk på att innehålla denna "sanning", men för barnen och föräldrarna får Socialtjänstens syn på sina familjehemsplaceringar en påtagligt konkret innebörd. Socialtjänstens förhållningssätt formar en väsentlig del av de berörda familjernas livsvillkor.

Min egen bakgrund

Under sju år - 1978 till 1984 - arbetade jag som fosterbarns-sekreterare vid Malmö Socialförvaltning. Jag hade samma distrikt i sex år och kunde följa många barns öden i familjehemsvården. Under 80-talet deltog jag i Barn-i-Kris projektet och mitt intresse för forskning vaknade.

Arbetet som fosterbarnssekreterare var oftast intensivt och krävande. Framför allt under de sista tre åren då jag, jämfört med tidigare, mera vågade närma mig barnen och även föräldrarna. Det innebar att barnen (och föräldrarna) begärde mer av mig - ville att jag skulle träffa dem oftare, krävde handling istället för prat när det gällde kontakten med deras föräldrar o s v.

När jag slutade och fick ett administrativt arbete slukade jag den forskning och litteratur om familjehemsvård som jag kom över. Under de år jag arbetade inom familjevårdsverksamheten undvek jag omsorgsfullt "sociallitteratur" på min fritid. Det centrala motivet till att jag läste böcker och statistik - vilket kvarstår - var att mycket var svårbegripligt, definitivt otillfredsställande och problematiskt (Eliasson 1987). Efterhand utvidgades funderingarna till mer av: Vad gör Socialvården (familjehemsvården) egentligen - jämfört med det man säger sig göra (Levin 1989)? Och varför gör man "på detta viset"?

Familjevårdens paradoxer

Vad är då familjevård? En kombination av "vård" och "familj" enligt begreppet. Den privata och den offentliga sfären i samspel: "Familjevård innebär ju att en offentlig myndighet placerar en person i en privat familj utanför den offentliga vår-

den." (Pål Wiig, Socialstyrelsen 1984, s 53). I detta fält hittar man paradoxer som ofta blir svårhanterliga för socialarbetaren och ännu svårare för de andra aktörerna i familjehemsplaceringen - barnen, föräldrarna och fosterföräldrarna.

Den professionella familjen

Fosterhem var tidigare ett sätt för enskilda - oftast ensamstående mammor - och myndigheter att hitta nya hem åt barn när föräldrarna inte kunde eller ansågs dugliga att utöva sitt föräldraskap. Man gav barnet möjlighet till en naturlig uppväxt i en familj istället för på ett barnhem. I modern socialpolitik föredras vård i familjehem istället för på institution, dels av detta normaliseringsskäl men även utifrån erfarenheter av skador hos barn som vistats länge på institution.

Relationen institutionsvård - familjehemsvård för barn och ungdomar uttryckt i vårddygn/år är i dag ungefär 10% - 90% för Helsingborgs kommun. Om man dessutom betänker att uppskattningsvis hälften av institutionsvården ges av privata hem för vård och boende, blir barn- och ungdomsvården den troligen mest privatiserade sektorn i "Vård-Sverige".

Det är i den "behandlingsinriktade" Socialtjänsten som en av paradoxerna uppstår. Barnet förväntas få "vård och behandling" efter skiljandet från hemmet, mera sällan uttrycks i utredningarna behovet av en ny familj. Alltså: efter det att ett vårdbehov hos ett barn har blivit definierat av en offentlig myndighet lämnas åtgärdandet - vården - ut på entrepenad till en enskild familj. Uppdraget att tillfredsställa vårdbehovet utförs i familjens hem (med begränsad insyn från uppdragsgivaren).

Vad är då "vård" och "behandling"? Vem kan ge "vård" och "behandling"? Rimligtvis borde "behandling" utöver att ingå i en normal social samvaro kräva någon form av professionell kompetens. Här blir det genast svårt eftersom barnet placeras i en situation som föredras just p g a att den är fri från professionella relationer - familjen. Konsekvensen blir att fosterföräldrarna ibland eller ofta avkrävs (och/eller påtar sig) omväxlande ett professionellt och ett icke-professionellt förhållningssätt (Nilsson och Sundqvist, odaterat) utan att familjen har någon specifik kompetens (jämför Bergmark och Oscarsson 1988 om narkomanvården). Konsekvenserna kan bli märkliga. Jag låter ett minne från min tid som fosterbarnssekreterare illustrera:

En fosterförälder satte ideligen krokben för en sexårig pojke när de spelade fotboll. Fosterfadern ville se pojken gråta av frustration eftersom familjen ansåg som mycket viktigt i "behandlingen" att sexåringen lärde sig att visa sina känslor.

Den "professionella familjen" väcker frågor när uppdraget varar under hela barnets uppväxt. Hur känns det för barnet att bli "vårdad i familjehem" under sin barndom? Det är inte ovanligt - utifrån min egen erfarenhet - att fosterföräldrar avvisar erbjudande om adoption från barnets "biologiska föräldrar" med hänvisning bl a till att man då skulle förlora ersättningen för uppdraget. Familjehemmet ersätts med månatligt arvode och omkostnadsersättning, varierande efter barnets ålder och uppdragets "svårighetsgrad". För många fosterföräldrar är placeringen ett alternativ till förvärvsarbete som ger möjlighet för fostermodern att vara hemma (ofta finns både dagbarn och fosterbarn i familjen).

Den otrygga familjen

En annan paradox finns i grunden för flyttningen av barnet från sin egen familj till en ny. Omflyttningen av barnet görs för det mesta utifrån brister i trygghet för barnet i den egna familjen. Det nya hemmet förväntas ge barnet en tryggare livssituation och vara en "säkrare" uppväxtmiljö. Samtidigt kan barnets plats i den nya familjen upphöra med oerhört kort varsel, d v s fosterföräldrarna kan avsluta uppdraget när de vill. Barnet är i detta avseende utelämnat åt familjehemmets välvilja.

Begrepp

I undersökningen används "fosterbarnsvård" och "familjevård" som utbytbara begrepp, beroende på tiden som uppgifterna är hämtade från. Med socialtjänstlagen infördes nya begrepp; "familjehem", "familjevård" etc. De flesta forskare har haft svårt med begreppsförändringarna (se t ex Andersson 1984, Hessle 1988) och har använt de gamla begreppen, framför allt då "fosterbarn" och "fosterföräldrar" istället för det omständiga "barn i familjehem" och "familjehemsföräldrar". I uppsatsen använder jag följande flesta kombinationer. Det torde inte vålla några större svårigheter för läsaren.

Kapitel 2: UPPLÄGGNING

Valet av undersökningsunderlag

Eftersom jag arbetar i Helsingborgs kommun var det naturligt och praktiskt att hämta underlag till uppsatsen därifrån. I mitt arbete ingick dessutom att ta fram underlag för diskussion om utveckling av det sociala arbetet i närmiljön ställt i kontrast till "placeringar", d v s vård på externa institutioner och i traditionella familjehem.

Det fanns ytterligare ett skäl till att använda Helsingborgsdata som underlag. Jag ville ha material som kunde jämföras med Malmös familjehemsvård, eftersom jag kände väl till förhållandena där och visste att det fanns relevanta interna utredningar som jag kunde använda i jämförelsesyfte. Dessutom har städerna en hel del gemensamt - sett ur ett Socialtjänstperspektiv. Bl a har såväl Helsingborgs som Malmös Socialtjänst 5 distrikt med en gemensam familjehemsenhet, ansvarig för familjehemsvården.

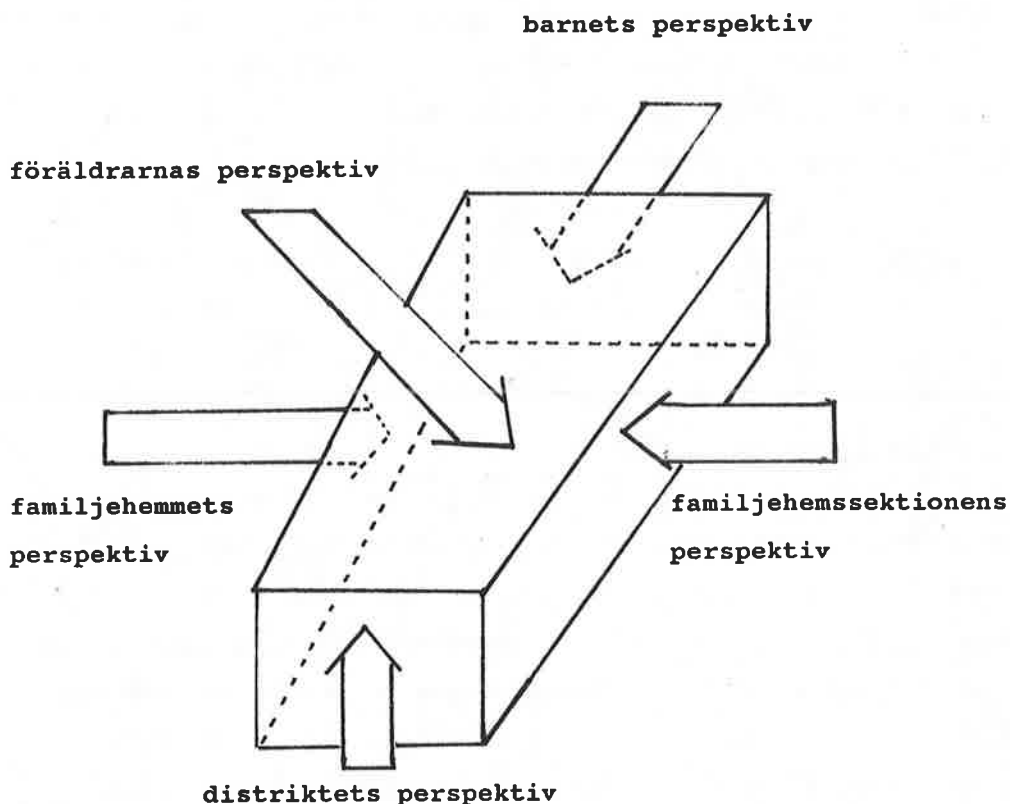
Undersökningens uppläggning

Distrikten i Helsingborg ombads besvara en enkät om samtliga sina familjehemsplaceringar. En del av frågeformuläret innehöll registeruppgifter medan i den andra ställdes frågor om syfte och planering med placeringen, distriktets och andras insatser m m. Några av frågorna hade bundna svar medan andra var öppna frågor (utan svarsalternativ angivna). Svaren på de öppna frågorna (t ex om placeringens syfte) har grupperats vid sammanställningen. Enkäten besvarades av socialsekreterarna och/eller deras arbetsledare. Den avsåg samtliga barn som var placerade i familjehem 15 maj 1988.

Vad innehåller svaren på enkäten?

När man läser uppsatsen är det viktigt att hela tiden hålla i minnet:

Materialet som redovisas är distriktets svar på enkäten. Undersökningen speglar m a o endast ett perspektiv (av flera möjliga) och ger ingen fullständig bild av eller sanning om Helsingborgs familjehemsvård, vilket illustreras i bilden på nedan.

Svaren på frågorna i enkäten kan variera beroende på vem man frågar:

- socialsekreteraren på distriktet
- socialsekreteraren på familjehemssektionen
- familjehemmet
- föräldrarna
- barnet

Anta att vi frågar samtliga intressenter i en familjehemsplacering "När ska barnet hem?". Sannolikt finns ofta oenighet om svaret.

Bortfall

159 enkätsvar kom in, d v s svar på frågor om 159 familjehemsplacerade barn. Vid årsskiftet 1987/88 fanns 169 barn i familjehem. Sannolikt var antalet placerade barn vid undersökningstillfället ungefär lika många. Bortfallet är då cirka 6%.

I uppsatsen kommer undersökningen att kontinuerligt jämföras med en liknande studie från Malmö. Bortfallet i den var 12%.

Undersökningens omfattning

Av svaren avsåg 7 st placeringar i jourhem. Jourhem är familjer som genom avtal med Socialtjänsten har sitt hem öppet för korta, akuta placeringar av barn. Barnen stannar inte i jourhemmet utan återgår efter en kortare tid till sin egen familj eller fortsätter vården i familjehem alternativt på institution. Jourhemmen kan sägas vara alternativ till institutioner. Mot bakgrund av att jourhemsplaceringarna avses ha en klart tidsmässigt avgränsad inriktning, medtas inte dessa i undersökningen som omfattar endast de traditionella familjehemsplaceringarna. Undersökningen omfattar m a o 152 familjehemsplacerade barn.

S k "privatplacerade barn", d v s barn som bor i annat hem än det egna (utan att vara placerade av kommunen) och som får viss tillsyn av Socialtjänsten, är inte med i undersökningen.

Kapitel 3: SOCIALTJÄNSTENS ORGANISATION I HELSINGBORG

Helsingborg har cirka 105.000 invånare (1988). Kommunens Socialtjänst har drygt 4.000 anställda.

Socialtjänsten har en decentraliserad organisation. Det finns 5 distrikt , A-E, som ansvarar för alla verksamheter inom sitt geografiska område (äldre-, barn- och individ/familjeomsorg). Familjehemsverksamheten har en distriktsgemensam organisation - Familjehemssektionen - som är administrativt placerat under en distriktsledning.

Organisationen i Malmö är idag (1989) den samma. Som ett jämförelsematerial kommer jag att använda bl a Malmö-material från 1985. Då var Malmös Socialtjänst funktionsindeldad med tre avdelningar - barnomsorg, äldreomsorg och sociala avdelningen. Den sistnämnda omfattade bl a fem socialbyrådistrikt och en byrå för institutions- och familjehemsvård - Vårdbyrån. Familjevårdssektionen var den del av Vårdbyrån som handlade familjehemplaceringarna m m.

Jämförelser mellan Helsingborg och Malmö

Förutom likheter i Socialtjänstens organisation har städerna mycket gemensamt. Båda är regionala centra och inflyttningsorter från den omgivande landsbygden. Större industrier har fram till 80-talet dominerat och båda är hamn/gränsstäder.

Missbrukstraditionerna förefaller likartade. Det finns många alkohol- och blandmissbrukare i såväl Helsingborg som Malmö. Helsingborgs stora alkoholrelaterade hälsoproblem har uppmärksamats av den samhällsmedicinska forskningen (Lithman & Norén enl Lidbeck i "Hälsoprofil för Helsingborgs sjukvårdsdistrikt"

1988). Det finns en substansiell grupp tunga narkotikamissbrukare i båda städerna (Norén 1987, Linderot 1989).

När det gäller familjehemsvården har kommunerna liknande traditioner. Tjänstemän som är "gamla i gården" berättar om tider då en socialassistent hade ansvar för 150-200 fosterhemsplacerade barn och hur resurstillökningar har minskat arbetsbördan. Båda familjehemsenheterna använder den s k Kälvestensmodellen vid bedömning och urval av fosterföräldrar (Kälvesten et al 1982).

Däremot finns det stora olikheter i den kvantitativa utvecklingen under 80-talet:

tabell 1: antal familjehemsplaceringar under 80-talet

år	Helsingborg	Malmö
1980	186	625
1987	169	339
diff 80-87 i %	-9%	-46%

Som framgår av tabellen har Helsingborg minskat antalet placeringar tämligen obetydligt medan Malmö närmast halverat sina (källa: statistik från familjehemsenheterna i Helsingborg och Malmö).

Skälen för Malmös kraftiga reducering var enligt Vårdbyråns byråföreståndare:

"Bakom denna utveckling ligger framgångar med basenheternas

förebyggande arbete och en medveten inriktning från familjevårdens sida. Selektionen (familjevårdens aktiva arbete med att minska onödiga och riksfyllda placeringar, ut:s anmärkning) har aktivt bidragit till val av andra alternativ." (Malmö Socialförvaltning/intern skrivelse 1986-02-19).

Basenheterna är s k fältförlagda organisationer för socialt arbete med huvudsakligen tonårsbarn och deras familjer. I arbetet kombineras boende och sociala insatser (för närmare beskrivning hänvisas till Hagelin/Levin "Basenheten i Rosengård", 1988).

Det fanns vid undersökningstillfället inga delorganisationer som liknar Malmös basenheter i Helsingborg.

Kapitel 4: HUVUDSAKLIGT JÄMFÖRELSEMATERIAL

Malmö-undersökningen

Resultaten av enkäten jämförs kontinuerligt med en liknande undersökning i Malmö från 1985. (Malmö Socialförvaltning/Gerry Nilsson, "Familjehemsundersökning", 1986). Malmö-undersökningen omfattade samtliga av kommunen familjehemsplacerade barn - 337 st - och hade ungefär samma uppläggning som den här.

När resultat från Malmö-undersökningen visas i olika tabeller som jämförelse görs detta under rubriken "Mö".

Fosterbarnsutredningen

I den här rapporten återkommer jämförelser med "Fosterbarnsutredningen". Denna genomfördes 1970 och är en av de största undersökningar som gjort i landet om fosterbarnsvården. Resultaten redovisades i SOU 1974:7 (Barn och Ungdomsvård) och utgjorde en viktig del av underlaget för arbetet med Socialtjänstlagen.

Fosterbarnsutredningen underlag var 460 barn, utvalda ur landets då drygt 13.000 fosterhemsplacerade barn. Observera att på den dåvarande lagstiftnings utformning (Barnavårdslagen) är det åldersmässiga underlaget för Fosterbarnsutredningen något annorlunda. Fosterbarn i Barnavårdslagen 0-15 år. Socialtjänstlagens motsvarande begrepp avser barn 0-17 år (16- och 18-årsdagen utgör gränserna)

De olika åldersgränserna gör att jämförelsernas värde kan diskuteras. Fastän jag är medveten om detta görs dessa jämförelser ändå eftersom myndighetens ansvar består oavsett

åldersgränserna. Socialtjänstens skyldigheter mot de familjehemsplacerade barnen har i den nya lagstiftningen utökats, inte bara åldersmässigt utan även i det mesta som rör barnens vård. Men jämförelserna förblir oprecisa.

"Åtgärd: Familjehemsplacering"

Även jämförelser med rapporten "Åtgärd: Familjehemsplacering" återkommer. Detta är en rapport från en undersökning av äldre barn, utskrivna från Helsingborgs familjehemsvård 1985 (Barbro Hansson och Margot Knutsson, Helsingborgs Socialförvaltning 1987). Den gjordes med ekonomiskt stöd från Allmänna Barnhuset och omfattade alla barn över 15 år som varit i familjehem minst ett halvt år och som skrevs ut 1984. Undersökningen genomfördes 1986-1987 och baserar sig huvudsakligen på intervjuer med barnen, föräldrarna och fosterföräldrarna.

Kapitel 5: FAMILJEHEMSPLACERINGAR UR LAGSTIFTARNAS PERSPEKTIV

Hur vill lagstiftarna ha familjehemsvården? Svaren finns förutom i lagtexten även i förarbeten m m samt i JO:s granskning av familjehemsvården 1985. Vi ska här betrakta lagens mening och intentioner ur huvudsakligen ett perspektiv:

- ska fosterbarnen hem igen?

Mot bakgrund av denna enkla men centrala fråga blir bl a umgänget barn/föräldrar och Socialtjänsterns insatser för föräldrarna delar av en helhetssyn.

Några av grundtankarna i Socialtjänstlagen

Socialtjänsten ska präglas av helhetssynen. Det sociala arbetet ska utgå inte bara från den enskildes symtom - eller familjens - utan ha sin ideologiska bas i ett synsätt som ser individen i förhållande till hela den sociala miljön (Grönwall/Nasenius 1981).

Portalparagrafen slår fast att Socialtjänstens relationer med medborgarna ska baseras på demokrati, jämlikhet, solidaritet och trygghet. Den ska präglas av respekt för individens integritet (Sol 1§).

Om individuellt bistånd ges ska det utformas så att det stärker individens möjlighet att leva ett självständigt liv (Sol 6§).

Socialtjänstens arbetssätt ska framförallt vara förebyggande, d v s förebygga vårdbehov. Detta är en del av strävandet mot normalisering, d v s att samhället ska stödja utsatta männi-

skors strävan att leva som andra (Grönwall/Nasenius 1981).

Om vård måste ges utanför hemmet gäller följande principer:

- kontinuitet, d v s den enskilde ska behålla kontakten med "sin" socialarbetare i den "öppna vården" och ska inte behöva skyfflas mellan olika tjänstemän bara för att han/hon är t ex i behandling på en institution.
- flexibilitet, vilket innebär att Socialtjänstens insatser ska vara anpassade till den enskildes förutsättningar och behov. Man ska välja "sko efter foten", inte tvärtom som ofta förekommer i stela vårdssystem.
- närhet, m a o att vårdinsatser så långt som möjligt ska sättas in i boendemiljön ("hembygden" enligt Grönwall/Nasenius). Här är influenserna från Fosterbarnsutredningens betänkande (SOU 1974:7) påtagliga.

LVU-vård

Vård enligt LVU kan förekomma i två huvudtyper av fall:

- om barnets hälsa eller utveckling är i fara p g a brister i omsorgen eller annat förhållande i hemmet (1§, 2st.1). Dessa brukar kallas "miljöfallen".
- om barn eller ungdomar själva genom missbruk, kriminalitet m m utsätter sin hälsa för allvarlig fara (1§, 2 st. 2), de s k beteendefallen

Diskussionen här rör huvudsakligen "miljöfallen" eftersom "beteendefallen" inte förekommer i undersökningsmaterialet. Här skiftar praxis troligtvis mellan kommunerna. I Claezons

och Larssons undersökning 1985 av Umeås barnavård ingick flera "beteende"-placeringar. I Helsingborg och Malmö är dessa mycket ovanliga (utifrån min egen erfarenhet och kunskap).

Vård som bistånd jml 6§ Socialtjänstlagen

Ett barn kan placeras i familjehem som bistånd åt föräldrarna eller i vissa, sällan förekommande fall, direkt åt barnet (barn 15-18 år som flyttat hemifrån, se JO dnr 1954-1987).

Även om LVU-förhållanden råder ska bistånd användas i första hand eftersom strävan mot frivillighet ska gälla.

Upphörande av vård

Vård enligt LVU ska upphöra "när vård enligt lagen inte behövs" (5§ LVU) eller senast när den unge fyller 18 år. För beteendefallen finns möjlighet att utsträcka vården till 20-årsdagen.

Lagen lägger här ett ovillkorligt ansvar på Socialnämnderna att noga följa vården så att den inte pågår längre än vad som är nödvändigt. Vården ska avslutas när syftet med vården har uppnåtts.

Vårdtiden var en av de mest omtvistade frågorna i arbetet som föregick förslaget om LVU. Socialutredningen föreslog från början en huvudregel om begränsad vårdtid - ej över tre månader. Nära nog alla remissinstanser var kritiska mot förslaget. Detta ledde till kompromisslösningen om omprövning av vården var 6:e månad för "beteendefallen" och rapporter till nämnden en gång om året för "miljöfallen" (Grönwall/Nasenius 1981). LVU-vården kan upphöra genom att föräldrarna (eller i vissa

fall barnet) ansöker därom. Den kan också upphöra genom att familjehemsplaceringen ändras till att fortgå som bistånd jml Socialtjänstlagens 6§. Slutligen kan vården avslutas av åldersskäl - barnet blir vuxet i lagens ögon.

En Sol-placering upphör när föräldrarna så önskar (om inte socialnämnden/länsrätten då finner skäl för vård jml LVU) eller av åldersskäl.

Ska fosterbarnen återvända hem?

Fosterbarnsutredningen har haft stort inflytande på utformningen av Socialtjänstlagen, speciellt den del av propositionen som behandlar vård av barn och ungdom utanför hemmet.

Som utgångspunkt för den nya familjevården antog Fosterbarnsutredningen principerna om normalisering, närhet, frivillighet och medinflytande. Men - vilket är centralt - principerna hade här en konkret innebörd:

Med normalisering avsågs att en placering av ett barn i familjehem skulle innebära så begränsade förändringar i barnets liv som möjligt, d v s barnet skulle i första hand placeras hos någon som stod det nära.

Närhet var inte ett mål som var bra i sig, utan var underordnat målet om familjens återförening:

"En placering av ett barn i annan familj bör i princip inriktas på återförening av barnet och föräldrarna. Återföreningen torde i flertalet fall underlättas om kontakter förekommer mellan barn och föräldrar också under den tid då barnet vårdas utanför sitt eget hem. Placeringar på korta avstånd från hem-

met underlättar givetvis sådana kontakter." (prop 1979/80:1 om Fosterbarnsutredningen). Även målet om bibehållna kontakter mellan barn och föräldrar var en del av målet om återgång till hemmet.

I förarbetet till § 26 om Socialnämndens ansvar för familjehemsplaceringarna framhölls: "Man bör alltid hålla i minnet att i normalfallet barnet efter en längre eller kortare tid skall återförenas med sina föräldrar". (prop 1979/80:1, sid 540). Klarare kan det knappast sägas.

Frivillighet och medinflytande syftade till att göra vården mera meningsfull för de berörda och Fosterbarnsutredningen antog också att vårdresultatet skulle bli bättre. Detta skulle i möjligaste mån också inkludera barn och ungdomar som skiljs från sina hem p g a svåra sociala förhållanden (SOU 1974:7)

JO Tor Sverne erinrade om socialutskottets ställningstaganden i sin rapport 1985 från granskningen av kommunernas familjehemsvård. Han formulerade skarp kritik av socialnämndernas hantering av umgänget barn - föräldrar "...inte minst med tanke på att barn som vistas i familjehem i de allra flesta fall skall återvända till sina biologiska föräldrar." ("Barn i familjehem", JO 1985, sid 38)

Stöd till föräldrarna

I 26§ Sol anges bl a :

"Socialnämnden skall" .(riktlinjer som avser barnen, ut:s kommentar) ..."lämna vårdnadshavarna och dem som vårdar sådana underåriga råd, stöd och annan hjälp som de behöver".

Lagparagrafen uttrycker bl a socialnämndens skyldigheter mot barnets vårdnadshavare. Särskilt specificeras att nämnden skall främja kontakterna mellan barnet och föräldrarna.

Vård i familjehem ses i Socialtjänstlagen som ett led i ett sammanhållet behandlingsarbete, inte som en "slutlig lösning" av problemet att vissa barn haft oturen att få socialt utsatta föräldrar (SOU 1986:20). Socialtjänsten skall verka för att familjen återförenas. JO fann skäl att tydligt påminna om lagstiftarnas föreställningar när han 1985 redovisade sin granskning av kommunernas familjehemsvård:

"För en socialnämnd, som med eller utan föräldrarnas vilja har placerat ett barn i ett familjehem, borde det framstå som en av de viktigaste uppgifterna att verka för att en återförening mellan föräldrar och barn kan ske i alla fall detta är möjligt." ("Barn i familjehem", JO 1985, sid 4)

Familjehemsplacering - en temporär åtgärd

Kortfattat kan konstateras att det (idag) saknas stöd i lagstiftning och rättspraxis för att från början vid omhändertagandet planera permanenta familjehemsplaceringar annat än i undantagsfall. Socialtjänsten har heller inte fått mandat för en familjehemsvård som är huvudsakligen inriktad på att ge berörda barn nya hem under uppväxten. Familjehemsplacering är i normalfallet en temporär åtgärd.

Föräldrarna ska ges stöd och hjälp av Socialtjänsten till förändringar så att barnet kan komma hem. Speciell uppmärksamhet ska ägnas åt kontakterna mellan barn-föräldrar.

Reflektion

Fosterbarnsutredningen fann 1970 en fosterbarnsvård som pågick "av hävd". Långa placeringar, många barn utan föräldrakontakter på långt avstånd från sina ursprungsfamiljer och placerade med avsikten att de aldrig skulle hem igen, var några kännetecknen för den gamla fosterbarnsvården (Skå Rapport 46).

När man i efterhand läser såväl Fosterbarnsutredningens som Sol-propositionen framstår barnens återförening med sina familjer som en central angelägenhet för författarna. Det känns därför märkligt att 1989, som en förlaga till en undersökning om familjehemsvård, dra fram citat som påminnelse om detta.

Kontroversiell fråga?

Är frågan om barnets återvändande hem en kontroversiell fråga? Den har i varje fall varit det.

När Socialtjänstlagen trädde i kraft 1982 arbetade jag som familjehemssekreterare. Farhågorna för avbrutna placeringar och för svårigheterna att genomföra nya, långa "ersättningsplaceringar" dominerade diskussionen på min arbetsplats men var även vanlig på socialbyråerna. Lagerbergs kritik (1984) mot frivilligheten i den nya lagstiftningen delades utan tvekan av många socialarbetare:

"1. Huruvida barnet skall få en varaktig och stabil placering (ut:s understrykning) är inte längre beroende av barnets behov utan av föräldrarnas samtycke. Jag befarar att så blivit fallet trots att LVU medger tvångsomhändertaganden även i situationer där samtycke finns, nämligen om föräldrarna kan antas komma att hindra den planerade vården.

Denna bestämmelse leder till svåra och komplicerade bedömningar av hypotetiska omständigheter.

2. Frivillig placering - alternativet till placering med stöd av LVU - innebär att barnet när som helst och utan föregående prövning kan hämtas hem.
3. Den omprövning av pågående LVU-placeringar som skall ske regelbundet - minst en gång om året i de s k miljöfallen - kan vara en källa till otrygghet för barn, fosterföräldrar och kanske också biologiska föräldrar.
4. LVU medger inte de former av mindre drastiska tvångsinslag som barnavårdslagen tillät, t ex övervakning eller föreskrift om vistelse på daghem. LVU stadgar (§ 5) att vården skall upphöra när den inte längre behövs. I en sådan situation avskrivs omedelbart allt tvång, medan det på barnavårdslagens tid i stället var så att barnet under en period fick vistas hemma villkorligt innan samhällsvården helt upphörde." (Lagerberg 1984:236)

Den nya lagstiftningen sågs som ett hot, inte som en möjlighet att utveckla det sociala arbetet med utsatta familjer. Utrymmet för myndighetsinslag hade begränsats, framförallt varaktigheten.

Socialstyrelsens rekommendationer

Socialstyrelsen utgav 1982 Allmänna Råd om familjehemsplaceringar (Familjehem/Allmänna Råd 1982:2). Under avsnittet om socialnämndens skyldighet att lämna stöd och hjälp citeras propositionens passus om att man alltid bör hålla i minnet att barnet i normalfallet ska hem igen. Några rader efter citatet:

"I många fall (min understrykning) skall barnet återvända till den ursprungliga miljön. Under sådana förhållanden är det givetvis viktigt för att inte säga nödvändigt att vårdnadshavaren, dvs vanligtvis de biologiska föräldrarna, får sådant stöd och hjälp att en återförening blir möjlig".

Från "normalfallet" till "i många fall" på några rader. Är detta betydelselöst eller står den språkliga glidningen för någonting?

Nästa Allmänna Råd - 1986:5/Barn och unga i familjehem - har underrubriken "Stöd och hjälp till barnet, föräldrarna och familjehemmet". Den innehåller inga påminnelser om "i normalfallet". Meningar om barnets hemgång inleds med "När barnet skall återvända .." (sid 9, sid 34, min understrykning) och det finns en fotnot:

"Det är många barn som aldrig flyttar tillbaka till hemmet men detta avsnitt handlar inte om dem. Efterhand som Socialtjänstlagens intentioner tränger in i det sociala arbetet kommer det att vara färre barn som inte träffar sina biologiska föräldrar och som inte återvänder till hemmet".
(sid 44)

Allmänna Råd 1986:5 innehåller mycket tydliga ställningstaganden för stöd och hjälp till föräldrarna. Vikten av att föräldrarna bereds reella möjligheter till rehabilitering under den tid barnen är placerade i familjehem betonas starkt. Men principen om barnens återvändande hem har generellt en undanskymd plats i skriften.

JO:s granskning av kommunernas familjehemsvård

Under 1984 gjorde JO inspektioner av 17 utvalda kommuners familjehemsvård (17 st, bl a Malmö). Hans synpunkter redovisades i en slutrapport "Barn i familjehem" (1985-12-18). Rapporten har tidigare citerats i uppsatsen. De allvarligaste bristerna var, enligt JO:

- bristfälliga och torftiga familjehemsutredningar
- en alltför otillräcklig tillsyn av familjehemmen. Flera socialnämnder befanns brista allvarligt i kontakten med familjehemmen.
- brister i dokumentationen
- stora brister i kontakten mellan barn och föräldrar. JO fann dessa brister särskilt anmärkningsvärda och använde jämförelsevis mycket skarpa formuleringar i rapporten.

Barns behov och föräldrars rätt

I SOU 1986:20 lämnade Socialberedningen ett betänkande om "Socialtjänstens arbete med utsatta familjer" med förslag till en ny lagstiftning - LTU, lagen om tvång mot unga. Betänkandet ledde aldrig till en proposition men däremot till att dåvarande JO, Tor Sverne, fick i uppgift att se över LVU. Hans betänkande redovisas i DS S 1987:3 (Socialdepartementet).

"Barns behov och Föräldrars rätt" - såväl betänkandet som lagförslaget - var och är kontroversiellt (Claezon 1987). I lagförslaget ingår bl a regler för hur Socialtjänstens utredningar skulle göras och skapande av en insynsnämnd för kontroll av socialnämndernas verksamhet. Detta avsåg såväl vården av enskilda barn som allmänna förhållanden vid hem för vård eller boende. Socialberedningens förslag till ny psykiatrisk lagstiftning användes som referensmaterial.

Betänkandet hämtar uppenbart inspiration och ideologiska grunder från objektrelationsteorin (Guntrip, Winnicott m fl) och den s k "relationsskolan" inom fosterbarnsforskningen (här i Sverige representerad av Barn-i-Kris-projektet/se Vinterhed & Börjesson m fl 1981). Även Ruth Wächters stora ande verkar ha besjälats utredarna.

Tor Svernes översyn av LVU

Detta betänkande har hitills (september 1989) inte lett till en regeringsproposition. Sverne utgår ifrån Socialberedningens betänkande och avvisar de flesta förslagen. Bakom avvisandet finns sannolikt förutom skillnader i synsätt och regeringsförankring (Claezon 1987) också ett mer juridiskt präglat perspektiv: LVU hade varit i kraft endast i fem år och det var alltför tidigt att införa en ny lag. En mycket viktig skillnad finns mellan Socialberedningen och Tor Sverne:

- frågan om s k "ersättningsplaceringar".

"Ersättningsplaceringar"

Begreppet "ersättningsplaceringar" introducerades i det sociala arbetets terminologi av några fosterhemsinspektörer i Stockholms kommun. Begreppet var en av produkterna från ett metodutvecklingsprojekt inom fosterbarnsvården (Jonsson et al 1983). Även den s k "Kälvestensmetoden" (familjepsykologisk intervjumetod av huvudsakligen fosterföräldrar/Kälvesten et al 1982) praktiserades först inom projektet innan den spreds till andra kommuner.

Metodutvecklingsprojektet finns dokumenterat bl a i boken "Barn och Familjer" (Jonsson et al 1983). I metoderna ingick tidiga (i "ärendeprocessen") bedömningar av bl a "föräldraka-

paciteten" hos föräldrar vars barn var aktuella för fosterbarnsplacering. Om kapaciteten ansågs som låg liksom föräldrarnas utvecklingsbarhet borde Socialvården redan vid planeringen av fosterbarnsplaceringen ta hänsyn till detta och finna en permanent uppväxtmiljö för barnet. Men skulle man skapa en permanent placering som sedan sågs som permanent i det fortsatta arbetet med barnet, föräldrarna och fosterhemmet. Om det fanns hyggliga förutsättningar hos föräldrarna skulle fosterhemsplaceringen redan från början planeras utifrån en snar hemgång - s k "stödplaceringar".

Begreppet "ersättningsplacering" kunde sannolikt beskiva de flesta placeringar inom "den gamla" fosterbarnsvården som undersöktes av Fosterbarnsutredningen 1970 (jfr Skå:s Rapportserie nr 46).

Socialberedningen kallar förfarandet att planera "ersättningsplaceringar" lagstridigt (SOU:1986:20, sid 110). Tor Sverne använder "stöd- och ersättningsplaceringar" som arbetsbegrepp i översynen av LVU:

"Sammanfattningsvis anser jag att man vid omhändertagande av barn för vård inte helt kan undvika prövningen om placeringen skall ha karaktären av stöd- eller ersättningsplacering." (Ds S 1987:3, sid 53).

Skillanden är stor. Tor Sverne öppnar dörren (på glänt?) för socialarbetarnas bedömningar av "föräldrakapacitet" och "utvecklingsbarhet". Onekligen en seger för "Stockholms-modellen" inom svenskt socialt arbete. Begreppen har fått fäste hos JO bara några få år efter det att de myntats.

Anna-Lisa Kälvesten recenserade 1985 den tidigare nämnda boken

"Barn och Familjer":

"Ny var också den terminologi som de (författarna, ut:s kommentar) införde för att markera vilken planering man hade i tankarna: stödhem respektive ersättningshem. I författningarna var den okänd, nu kan den inte undvaras."
(Kälvesten, Psykisk Hälsa 1985:4, sid 225).

Kapitel 6: FORSKNING OM FAMILJEHEMSVÅRD

Eftersom det finns utmärkta, relativt färska genomgångar av svensk och internationell forskning blir genomgången kort (speciellt gäller det internationellt material). För den som är intresserad hänvisas till:

1. Dagmar Lagerberg: "Fosterbarn - forskning, teori och debatt" (1984)
2. Ingrid Claezon: "Fakta, forskning och föreställningar om fosterbarnsvård" (1981).
3. Ingrid Claezon: "Bättre beslut", kapitel 3 (1987)
4. John Triselotis: "New Developments in Foster Care and Adoption" (1980).

Jag har i genomgången av forskningsläget använt mig huvudsakligen av Lagerberg (1984) och Claezon (1987).

Skiljelinjer i forskningen

I såväl forskningen som debatten om familjehemsvård kan två "skolor" eller "linjer" urskiljas:

1. Den s k "Barnens rätt"-skolan, uppkallad efter Goldstein, Freud och Solnits bok "Barnens rätt - eller rätten till barnet" (1978), ser tryggheten och stabiliteten för barnet som det primära. Freud m fl argumenterar för kontinuitet i barnens liv, d v s långa oavbrutna placeringar med stabilitet för barnet och fosterföräldrarna. Synsättet förutsätter att föräldrarna är utbytbara och framhåller "de

psykologiska föräldrarnas" betydelse, d v s de som ger barnet trygghet och omvårdnad.

Anna-Lisa Kälvesten (1973 m m) kan sägas vara en svensk representant för detta synsätt tillsammans med fosterhemsinspektörerna i Stockholm (Johnsson m fl 1983) som myntade begreppen "ersättnings- och stödplacering".

2. Den s k "relationsorienterade" skolan som framhåller betydelsen av barnets relationer till sina föräldrar. Även i den relationsorienterade synsättet ingår "psykologiska föräldrar" men avser då de hos barnet internaliserade föräldrarna, d v s de vuxna som barnet anser som sina föräldrar.

I Sverige representeras synsättet framför allt av Barn-i-Kris-projektet (Börjesson, Vinterhed, Hessle m fl) som i sin tur har hämtat inspiration och kunskap från Fanshel och Shinn, två amerikanska forskare.

Lindén (1982) och Socialberedningen 1986 (SOU 1986:20 - "Barns behov och föräldrars rätt") använder begreppen "omstämningssilosofin" och "rötternas ofrånkomlighet" (Lindén 1982) alternativt "ursprungsrelationernas betydelse" (SOU 1986:20) men markerar samma skiljelinje.

Lagerberg (1984) visar på konsekvenserna av de olika synsätten. "Barnens rätt" leder till:

- att man blir benägen att se omhändertagande av barn som en i vissa fall gynnsam lösning
- att man från början aktivt arbetar för placering i s k "ersättningshem"

- att man tenderar att se barnets förhållande till fosterföräldrarna som viktigare än relationen till de biologiska föräldrarna

Det relationsorienterade synsättet får som följer:

- att man så långt som möjligt försöker undvika omhändertaganden
- att man från början söker s k "stödhem", d v s planerar för begränsade familjehemsvistelser
- att man ser barnets kontakter med sina föräldrar som centrala och nödvändiga för att få ett gott resultat

Mycket av forskningen - om inte det mesta - har utgått från en familjehemsvård som präglats av långa "ersättningsplaceringar" och har framför allt undersökt utfallet av dessa. När Fosterhemsutredningen 1974 presenterade sina slutsatser och förslag till ny inriktning av fosterbarnsvården bröts en slags "samhällelig sedvanerätt" för Socialvården. Dess rätt att relativt ostört planera och upprätthålla en stor mängd "kvasiadoptioner" ifrågasattes officiellt. De åtgärder som föreslogs avsåg i mycket att göra fosterhemsvården till något annat än en definitiv lösning av sociala problem i fattiga barnfamiljer.

Det tog flera år innan forskningen s a s hakade på i Sverige och började se på familjehemsplaceringarna ur barnets och föräldrarnas perspektiv. Framtill 70-talet var det överhuvudtaget mycket tunt med svensk forskning om fosterbarnsvård. Det lysande undantaget var Mikael Bohmans longitudinella forskning som dock presenterades först under 70-och 80-talet.

Fosterbarnsutredningen 1970

Socialdepartementet tillsatte 1969 en utredning med uppdrag att utreda vissa frågor beträffande barn och ungdom i fosterhem och på institution. Inom uppdraget gjordes 1970 den s k "Fosterbarnsutredningen" på ett urval av 460 av landets då drygt 13.000 fosterhemsplaceringar. 75% av barnen var omhändertagna jml barnavårdslagen - frivilligt eller med tvång - medan 25 % var s k privatplacerade barn över vilka kommunernas barnavårdsnämnder hade tillsynsplikt. Utredningen redovisades i SOU 1974:7, "Barn och ungdomsvård" och kom att få stor påverkan på utformningen av Socialtjänstlagen. Fosterbarnsutredningen fann bl a att

- 48% av de omhändertagna barnen placerades när de var 0-3 år
- barn från större storstäder och tätorter var i stor utsträckning placerade på landsbygden
- 46% av de omhändertagna barnen var placerade i fosterhem mer än 10 mil och 28% mer än 30 mil från föräldrahemmet
- 42% av de omhändertagna barnen hade varit i fosterhemmet mer än fem år
- 45% av de omhändertagna barn som var placerade i fosterhem utan släktanknytning hade förlorat kontakten med föräldrarna
- för 25% av barnens föräldrar hade ingen hjälp från Socialvården (inklusive socialhjälp) utgått före placeringen och för ungefär hälften hade ingen hjälp utgått efter.

Alltså: många spädbarnsplaceringar, långa placeringar på stort avstånd från föräldrahemmet och många barn utan föräldrakon-

takt var de dominerande dragen i fosterhemsvården omkring 1970 enligt undersökningen. Hjälpen till föräldrarna var mycket begränsad bortsett från socialbidrag. Framförallt fick föräldrarna mycket lite stöd efter placeringen. Utredningen säger det inte rakt ut men sannolikt var det mycket få barn som förväntades återvända hem.

Värmlandsundersökningen

1972 publicerades som licentiatavhandling från Pedagogiska institutionen i Göteborg en uppföljningstudie av fosterbarn placerade i Värmland, den s k "Värmlandsundersökningen". Uppföljningen som gjordes 1970 -1972 omfattade alla barn som 1952 och 1953 hade fosterhemsplacerats i Värmlands län (342 st). Bl a undersöktes barnens anpassning i fosterhemmen med hjälp av bedömningar från huvudsakligen olika fosterbarnsinspektörer. Forskaren själv understryker att dessa uppgifter var mycket otillförlitliga. När några av de vuxna fosterbarnen besvarade samma frågor var deras egna uppgifter ofta annorlunda än tjänstemannens. 65% av barnen uppgavs visa god eller mycket god anpassning.

30% av barnen hade inte haft kontakt med sina föräldrar under placeringen. Då var även 81 adopterade barn inkluderade. Mer än hälften av alla barn hade varit i fosterhemmet 5 år eller mer.

40 fosterfamiljer

Anna-Lisa Kälvestens bok om 40 fosterhem som tog emot barn från barnbyn Skå innehöll bl a mycket intervjuer med fosterföräldrarna (Kälvesten 1973).

Gustavsson och Hardlund gjorde i mitten av 70 talet en uppföljningsstudie av samma barn (Gustavsson & Hardlund 1979) som då var 15-32 år. De fann att fosterbarnen klarat sig socialt avsevärt bättre än 100 icke-familjehemsplacerade Skå-pojkar som utgjorde jämförelsematerial. Utmärkande för de som klarat sig bra var långa vistelsetider i fosterhemmet.

Mikael Bohmans undersökningar

Beskrivningen nedan utgår från Lagerberg, 1984.

Mikael Bohman, professor i barn- och ungdomspsykiatri vid Umeå Universitet har gjort en stor och internationellt mycket uppmärksammas longitudinell studie av fosterbarnsvård. Hans grundmaterial är drygt 600 barn som 1956-1957 aktualiserades för adoption i Stockholm. En grupp blev adopterade, en grupp återgick till hemmet medan en grupp blev fosterhemsplacerade. Bohman följde sedan barnen under uppväxten och gjorde slutligen en kontroll i social- och kriminalregister när pojkarna var 22-23 år.

Undersökningarna fram till 15-årsåldern visade "...med all tydlighet att fosterhemsplaceringen inneburit en stark ökad risk för social missanpassning under uppväxten" (Bohman på Sättra Bruk, Socialstyrelsens PM 75/84). Vid registerkontrollen några år senare var nästan 30% av fosterpojkarna registerade för kriminalitet och/eller alkoholmissbruk (jämfört med 18% för adoptivpojkarna, 16,5 för pojkarna som växt upp hemma och 15,5 för en kontrollgrupp utanför materialet). Pojkarna var då 22 - 23 år.

Bomans förklaring var den stora otrygghet som präglade fosterbarnssituationen för fosterföräldrarna:

"För fosterföräldrarna var situationen från början oklar. Det förelåg inte samma klara mandat, som gällde för adoptivföräldrarna eller för de biologiska föräldrarna." (Boman i Skå:s rapport nr 49, 1980).

Undersökningens resultat (och delvis också Bohmans förklaring) är speciellt anmärkningsvärda mot bakgrund av att vid 11-årsåldern var 70% av fosterbarnen adopterade av sina fosterföräldrar (Bohman på Sättra Bruk 1984, Socialstyrelsens PM 75/84).

I en artikel i DN 3 juni 1980 - samma dag som riksdagen beslutade om LVU - pläderar Bohman för tvångsadoption "i de fall där de biologiska föräldrarna uppenbarligen är, och kommer att för lång tid förbli oförmögna att fungera som fostrare". Han konstaterar angående fosterbarnsvårdens långsiktiga effekter och Socialvårdens (bristande) intresse därav:

"Det är tyvärr notoriskt att socialvården här och utomlands varit föga intresserad av sin egen verksamhets resultat på längre sikt, trots de miljardbelopp den spenderar". (DN 3 juni 1980).

Uppenbarligen trodde Bohman inte på några avgörande förändringar i fosterbarnsvården trots den nya lagstiftningen.

I föräldrars ställe

1976 publicerade Bengt Börjesson m fl boken "I föräldrars ställe" som innehåller en studie av 24 fosterbarnsärenden. Såväl barnens som föräldrarnas och fosterföräldrarnas perspektiv redovisas och analyseras. I boken får - kanske för första gången i Sverige - relationerna mellan barn och föräldrar en

framskjuten plats. Idag framstår boken som ett förspel till "Barn-i- kris-projektet".

Barn-i-kris-projektet

Troligtvis känner de flesta läsarna till Barn-i-kris-projektet. Bengt Börjesson, Kerstin Vinterhed, Sven Hessle m fl bildade en forskargrupp som har undersökt cirka 80 familjehemsplaceringar från Malmö Socialförvaltning.

Förutom några rapporter i Skå-serien (46, 49, 50, 59) och en första redovisning av projektets teoretiska utgångspunkter (Vinterhed, Börjesson m fl "Barn i kris", 1981) kom 1983 Håkanssons och Stavnes studie av barnavårdsarbetet på socialbyråerna i Malmö; "Jag känner mig så himla osäker". Håkansson presenterade två år senare (1985) en intervjubok med titeln "Samtal om fosterbarn".

Två "stora" rapporter med material från såväl undersökningens inledning som uppföljningen två år senare har hitills (februari 1988) publicerats:

Den första av Kerstin Vinterhed behandlade fosterföräldrarna - "De andra föräldrarna" (1985) - och den andra var Sven Hessles bok om föräldrarna; "Familjer i sönderfall" (1988).

Förutom Börjessons och Håkanssons rapport om socialarbetarna väntar vi på två rapporter om de yngre barnen från Anita Cederström och Marie Hessle, resultatet av Erik Fredins studier av fosterbarnens språk och en slutrapport. Gunilla Lindèn genomför dessutom f n en separat studie av tonåringarna i undersökningsmaterialet.

Kerstin Vinterhed konstaterade i "De andra Föräldrarna" (1985) bl a att vissa faktorer visade signifikanta samband med att barnet återvände hem:

- att föräldrarna hade en god kontakt med barnet under placeringen hade ett positivt samband med återgång till hemmet
- att föräldrarna hade en god kontakt med familjehemmet hade ett positivt samband med återgång till hemmet
- att familjehemmet var "varmt, ägandeariktat eller bra" hade ett negativt samband med återgång till hemmet

De barn som hade störst chans att komma hem var placerade i "dåliga" familjehem och hade samtidigt bibehållit kontakten med sina föräldrar.

Sven Hessle fann (1988) bl a angående barnens öden; hemma eller i familjehemmet vid uppföljningen två år efter placering:

- 52% var kvar i familjevård eller på institution
- 31% hade flyttat hem till någon förälder
- 17% hade flyttat till eget boende

Detta gällde hela gruppen barn (85 st). När han studerade barnen till de föräldrar som nåddes för intervju vid uppföljningen (64 st) blev resultatet följande:

- 22% hade återvänt hem till en bättre situation
- 17% hade återvänt hem till en sämre situation
- 39% var kvar i familjehemmet medan hemsituationen blivit sämre

- 6% var kvar i familjehemmet medan hemsituationen blivit bättre

Återstoden var svårbedömda eller hade föräldern avlidit. Hessle konstaterade vidare att föräldrarnas inställning till Socialtjänsten inte bestämdes av om barnet återvänt till hemmet eller ej, utan utifrån om Socialtjänsten gett familjen något reellt stöd överhuvudtaget.

När barnen varit två år i familjehemmen fann Hessle angående föräldrarnas förhållningssätt till sina barn att rejekteringen (övergivandet) ökat dramatiskt. Han konstaterade att mönstret kan ses i andra länder/kulturer och är en klassfråga.

Mot bakgrund av undersökningsresultaten och sin analys samt utifrån Gustav Johnssons teori om det sociala arvet (Johnsson 1969,1973) formulerade Hessle en teoretisk modell om "Föräldraskapets genes" (Hessle 1988:159). I modellen visas effekten av de ackumulerade risker som finns i utsatta människors utveckling från barn till förälder. M a o ett flergenerationsperspektiv på den sociala utslagningsprocessen.

Små barn på barnhem

Gunvor Andersson disputerade 1984 på en avhandling om "Små barn på barnhem". Hennes arbete berör även familjehemsplaceringar.

Hon fann bl a att störningar i mamma-barn relationen inte var skäl för placering av små barn på barnhemmet - det saknades sådana anmärkningar i utredningsmaterialet som föregick placeringen - utan de huvudsakliga orsakerna var mammans missbruk eller bekymmersamma sociala situation (Andersson 1984).

Särskilt intressant är Anderssons konstaterande att det inte var de faktiska missförhållandena i hemmet och inte heller relationen mamma-barn som avgjorde om barnet efter barnhemsvistelsen flyttade till fosterhem eller hem igen. Det utslagsgivande var socialarbetarens bedömning av föräldrarnas vilja att göra något åt missförhållandena och av deras vilja att samarbeta med Socialtjänsten. M a o - om socialsekreteraren "trodde på" modern fick det signifikant ofta konsekvensen att barnet kom hem igen istället för att familjehemsplaceras.

I en uppföljningstudie av samma barn 1988 återfann Andersson samma samband: där man från socialsekreterarens sida 5-6 år tidigare bedömde det som hopplöst var det fortfarande hopplös; där man bedömde det som hoppfullt var det fortfarande hoppfullt (Andersson 1988). Hon presenterade två alternativa slutsatser:

1. Det går ganska bra att göra prognoser på föräldrars förutsättningar.
2. Relationen mellan socialarbetare och klient har en avgörande betydelse för familjens öde.

Med stöd av bl a Ingrid Claezon och Sivbritt Larsson (1985) valde Andersson den senare slutsatsen.

"Det svåra valet"

Claezon och Larsson genomförde i Umeå kommun ett forskningsprojekt som behandlade socialarbetarnas roll vid omhändertagande och placering av barn. Resultaten presenterades bl a i boken "Det svåra valet" (1985) och utvecklades sedan av Claezon i hennes doktorsavhandling "Bättre beslut" (1987).

Forskarna fann bl a att socialsekreterarna hade en nyckelroll i ärenden med omhändertagande/placering av barn. Om de valde att vara passiva respektive aktiva fick detta mycket stor betydelse för familjens öde.

Claezon och Larsson underströk med stöd av annan forskning (Rowe och Lambert i England, Fansheli USA och McCotter i Australien) att de sex första månaderna av en familjehemsplacering är ofta direkt avgörande för barnets framtid. Om inte barnet lämnade familjehemmet inom relativt kort tid blev det sannolikt kvar mycket länge vilket vanligtvis berodde på socialarbetarens passivitet. Eller egentligen: socialarbetarens val av en passiv hållning.

I sin doktorsavhandling (1987) argumenterar Claezon för att prognoser om barnets framtid inte ska vara grund för fortsatt placering i samhällelig vård. Istället bör den aktuella situationen styra besluten.

Internationell forskning

Den internationella forskningen är självfallet alltför omfattande för en kort sammanfattning. De forskningsresultat som tags upp i avsnittet hämtas huvudsakligen ifrån Lagerberg (1984), SOU 1986:20 och Claezon (1987, kap 3).

Fanshel och Shinn

Fanshel och Shinn genomförde i USA en longitudinell undersökning av 624 fosterhemsplacerade barn, den s k Columbiaundersökningen. Projektet har blivit mycket uppmärksammat och omdiskuterat internationellt. I Sverige har resultaten och även Fanshel själv varit grundstenar för Barn-i-Kris projektet.

Fanshel blev och är en stark förespråkare av ett relationsorienterat synsätt på familjehemsvård mot bakgrund av sina forskningsresultat.

Forskarna fann bla att barnens känslomässiga och intellektuella mognad påverkades gynnsamt av kontakt med de biologiska föräldrarna. Avbrutna kontakter utgjorde ett hot mot barnets emotionella stabilitet. Efter 5 år hade 56% av barnen återvänt till sina biologiska föräldrar. Fanshel såg också ett starkt signifikant samband mellan socialarbetarens uppfattning om modern och barnets återvändande hem (jämför Andersson 1984). Föräldrarnas kontakt med barnet var också starkt utslagsgivande för om barnet kom hem eller ej.

Lagerberg (1984) menar att resultaten från Fanshels forskning inte är så entydiga som de vanligen framställs av Fanshel själv.

Triselotis

John Triselotis är Storbrittanniens ledande expert på familjehemsvård och har publicerat en rad olika verk om både fosterbarn och adoptioner. Hans forskning visar att familjehemmets kapacitet var den mest avgörande faktorn för barnets utveckling - t o m mer än barnets ålder vid placering eller hur många gånger barnet omplacerats. Triselotis resultat pekar på människans inneboende möjligheter att trots tidiga dåliga livserfarenheter kunna "reparera" sig. Kadushin (1967) hade tidigare kommit till samma slutsats efter att ha studerat drygt 90 adopterade barn.

McCotter i Australien

"Children in limbo" har genom McCotter blivit det australienska begreppsmotsvarigheten till "welfare/fostercare drift" i USA, d v s barn som oplanerat kvarstannat inom familjehemsvården. McCotter undersökte 600 fosterbarn, deras föräldrar och socialarbetare m fl. Hon fick bekräftat att en betydande del av barnen var "på driven" i fosterbarnssystemet utan att det fanns någon planering för barnets framtid. Placeringarna blev helt enkelt permanenta efter hand som tiden gick.

Rowe, Cain, Hundleby & Keane

Rubr forskare studerade långtidsplacerade barn i Storbritannien och fann att hälften av barnen varit placerade i minst 10 år. 70% hade upplevt minst en placering före den nuvarande - ett otryggt system som avspeglades i barnens brist på psykologisk grundtrygghet.

Rosamunde Thorpe

I Triselotis samlingsverk (1980) presenterar Rosamunde Thorpe resultat från en undersökning av bl a förekomst av psykiska störningar hos 121 fosterbarn. Hon fann att hela 39% visade allvarliga störningar jämfört med 23% av barnen i en kontrollgrupp med samma sociala bakgrund som fosterbarnen.

Övrigt

Flera brittiska forskare (Rowe och Lambert 1980, Aldgate 1980) har funnit att föräldrakontakten avtar med placeringens längd. Aldgate fann vidare i sin undersökning av långtidsplacerade barn att det i synnerhet var tre faktorer som inverkar på placeringens längd:

- orsaken till placeringen
- kontakten mellan barnet och föräldrarna samt fosterföräldrarnas attityder
- socialarbetarens roll och handlande

Socialarbetaren var den som hade starkast påverkan på placeringens längd. Flera andra forskare, bl a Packman (1986) som refereras utförligt av Claezon (1987), har funnit socialarbetarens handlande - eller brist på handlande - vara av central betydelse för fosterbarnets öde.

En kort sammanfattande kommentar

De flesta svenska och internationella forskare pekar på den riskfyllda "gråa zon" av otrygghet som långa fosterhemsplaceringar innebär. Några förespråkar tidiga adoptioner (t ex Bohman och McCotter) medan andra drar slutsatsen att de sociala myndigheterna måste arbeta för en planerad återförening (t ex Fansel och Barn-i-Kris-gruppen). Så gott som samtliga fördömer långa, oplanerade placeringar som de finner dominera fosterhemsvården, d v s "children in limbo" eller "the welfare (fostercare) drift".

Ingrid Claezon konstaterar:

"Det finns tillräckligt med underlag för att med emfas varna för att låta fosterbarnen "vara på drift" i välfärdssamhället. Det finns också anledning att hysa en reserverat optimistisk tilltro till de många förändringar som skett - och som, med forskningens hjälp, håller på att ske". (Claezon 1987:46)

Kapitel 7: DISTRIKTSFÖRDELNING

Helsingborgs Socialtjänst är, som tidigare nämnts, indelat i fem administrativa områden (A-E), s k distrikt. Eftersom skillnader mellan distrikten redovisas på några ställen i uppsatsen, listas barnens distriktsfördelning nedan.

tabell 2: distriktsfördelning

distr	antal(n)	%
A	11	7
B	42	28
C	36	23
D	39	26
E	24	16
summa	152	100

Tre distrikt - B, C och D - är vårdansvariga för nästan 80% av barnen. De stora skillnaderna i antalet familjehemsplacerade barn per distrikt beror på olikheter i distriktens invånarantal och befolkningsunderlag samt socioekonomisk sammansättning.

Kapitel 8: BARNEN

I avsnittet redovisas ett antal bakgrundsdata om de placerade barnen. Två grupper ägnas speciell uppmärksamhet:

- spädbarnsplaceringarna, d v s de barn som var 0-3 år när de placerades i familjehemmet
- tonåringarna, d v s de som var 13-18 år vid undersökningstillfället (sommaren 1988)

Könsfördelning

Det finns en viss överrepresentation av pojkar - 53% mot 47% flickor. Skillnaderna är dock stora mellan distrikten.

Ålder vid undersökningstillfället

Hur gamla är barnen idag ?

tabell 3: ålder 1988

ålder/år	antal (n)	%	Mö%
0- 3	11	7	6
4- 6	20	13	6
7- 9	31	20	
10-12	23	15 → 35	→ 41
13-15	26	17	
16-18	41	27 → 44	→ 47
summa	152	99	100

Av alla familjehemsplacerade barn är nästan varannat (44%) en tonåring (MÖ 47%). Gruppen över 16 år är mycket stor - 41 barn blir 18 inom två år.

Statistik för Stockholms kommuns familjehemsplaceringar 1985 visar högre %-andel för tonåringar än Helsingborg och Malmö. Hela 58% är tonåringar (Allmänna Barnhuset 1986).

Könsfördelningen för Helsingborgsbarnen är jämn i åldersgrupperna med undantag för spädbarnen där vi har 7 pojkar mot 4 flickor.

Ålder vid placeringen

Hur gamla var barnen när de placerades i nuvarande familjehem?

tabell 4: Ålder vid placeringstillfället

Ålder/år	antal (n)	%	MÖ%
0- 3	71	47	48
4- 6	25	17	
7- 9	17	11	
10-12	14	9	
13-15	23	15	
16-18	2	1	
summa	152	100	

Nästan hälften av barnen (47 %) placerades som spädbarn. Detta är ungefär samma proportionella andel av samtliga placeringar som i Fosterbarnsutredningen 1970. Men, som tidigare nämnts,

var barnen i Fosterbarnsutredningen under 16 år. Om vi tar bort alla barn 16-18 år (41 st) från materialet i denna undersökning har 55% placerats som spädbarn.

I Fosterbarnsutredningen är materialet nedbrutet efter kommuntyp. Helsingborg ingår i "de 9 städerna" (en grupp innehållande bl a Borås, Gävle, Norrköping och Helsingborg). I gruppen var andelen spädbarnsplaceringar 1970 43%. Särdata för Helsingborg finns inte redovisade. Om Helsingborgs siffror var grupptypiska har m a o andelen spädbarnsplaceringar blivit större. Men eftersom åldersfördelningen av fosterbarnen betingas av det totala antalet barn i åldersklassen är det svårt att göra helt säkra jämförelser utan en demografisk bakgrundsanalys. Det görs inte i den här uppsatsen. Det verkar ändå säkert att anta att andelen spädbarnsplaceringar i pågående vård inte har minskat sedan 1970.

Fanshel fann i sin forskning att de nya spädbarnsplaceringarna varje år var mycket få - 2-3% - men när han undersökte samtliga placeringar hade 20% av barnen placerats som spädbarn. Förklaringen var att om ett spädbarn placeras i familjehem så riskerar det att stanna kvar under uppväxten (Barnbyn Skå/rapport 49).

Åldersgruppen 7-12 barn innehåller dubbelt så många pojkar som flickor. Är detta en slump eller kan det bero på att pojkar är "stökigare" i den åldern och därigenom drar till sig omgivningens (främst skolans) uppmärksamhet mer än "de tysta" flickorna? Siffrorna för åldersintervallet 7-9 år, d v s skolstarten, förstärker spekulatjonen. Här är förhållandet pojkar/flickor 12 mot 5.

Barn-i-kris projektet fann pojkarna överrepresenterade i alla

åldersgrupper utom bland tonåringarna där flickorna starkt övervägde (Socialstyrelsen pm 75/84).

En annan jämförelse finns i den kartläggning av barn- och ungdomspsykiatrin som redovisades av Socialstyrelsen 1980 (Socialstyrelsen redovisar 1980:2). Kartläggningen bygger på ett stort antal enkäter till befattningshavare inom BUP-verksamheten i Sverige. Man fann bland patienterna en överrepresentation av pojkar (57%) som var signifikant. Pojkarna övervägde i åldersgrupperna 0-6 samt 7-12 år medan flickorna var flest i de högre åldersgrupperna.

Tid i familjehemmet

Hur länge har barnen varit placerade i familjehemmet?

tabell 5: placeringstid

år	antal (n)	%	MÖ%
<1	19	13	10
1- 2	34	22	16
3- 4	31	20	22
5-10	43	28	37
>10	25	16 → 44	24 → 61
summa	152	99	99

Helsingborgs placeringar är "färskare" än Malmös. 44% av Helsingborgsbarnen har varit 5 år eller mer i familjehemmet jämfört med 61% av Malmöbarnen. Helsingborg har också färre placeringar med 3 års vårdtid eller mer (64%) jämfört med Malmö (75% 1985) och Stockholm (76% 1985 enl Allmänna barnhuset 1986).

Det är svårt att göra jämförelser med Fosterbarnsutredningen från 1970 eftersom det då inte fanns barn äldre än 16 år med i materialet. För att få jämförbara siffror har nedan alla barn 16-18 år tagits bort från Helsingborgsundersökningen och för Malmöundersökningen har de proportionella förändringarna antagits vara de samma som för Helsingborgsmaterialet.

I följande tabell finns dessutom siffrorna från Fosterhemsutredningen efter kommuntyp jämförda med Helsingborg och Malmö.

tabell 6: antal barn 0-15 år med vårdtid \geq 5år

	f-barnsutredn		f-barnsutredn
	1988/1985	efter kommuntyp	sammanlagt
Helsingborg	41%	55%	42%
Malmö	53%	33%	42%

De långa placeringarna i Helsingborg är proportionellt ungefär samma som i Fosterbarnsutredningens material för hela landet. Jämfört med %-antalet i "de 9 kommunerna" är dagens Helsingborgssiffror avsevärt lägre. Malmös långa placeringar 1985 ligger proportionellt kraftigt över Fosterbarnsutredningens siffror 1970, både för hela landet och för sin egen kommuntyp (endast Malmö och Göteborg).

Jämförelserna över tid är vanskliga. Om det förebyggandet arbetet ger som resultat att antalet placeringar generellt minskar kan följden bli att endast "de svåraste fallen" blir familjehemsplacerade, och då med långa vårdtider. M a o ökar de långa placeringarnas proportionella andel. Man kan jämföra med socialbidraget i en högkonjunktur (de långa bidragsperiodernas proportionella andel ökar/Salonen 1988). För Malmös del blir jämförelsen speciellt osäker eftersom antalet place-

ringar minskat kraftigt under 80-talet. Vi vet inte vilken typ av placeringar som minskat - de korttids- eller långtidsplacerade. Man kan dock dra slutsatsen att vårdformen idag både för Helsingborg och Malmö fortfarande innehåller huvudsakligen långa placeringar.

Men det är ofrånkomligt att ställa frågan: "Var det från början meningen att det skulle bli så här?". Innehöll den ursprungliga planeringen som gjordes upp med - eller redovisades för - föräldrarna dessa långa placeringstider ?

Spädbarnsplaceringarna

71 barn var spädbarn, 0-3 år, när de placerades i familjehemmet. Könsfördelningen är jämn. Hur länge har de varit i sina familjehem?

tabell 7: spädbarnsplac uppdelade efter plac tid

år	antal (n)	%	% av alla barn i interv
<1	4	6 (x)	21 (y)
1- 2	12	17	35
3- 4	10	14	31
5-10	25	35	58
>10	20	28 → 63	80 → 66
summa	71	100	47

Tabellen är svår att förstå direkt. "%"-kolumnen är %-andel av spädbarnsplaceringarna. Alltså: (x)=6% av spädbarnsplaceringarna har varit i familjehemmet mindre än ett år.

"% av alla barn i intervju" är spädbarnsplaceringarnas andel av alla barn med den placeringstiden. Alltså: (y)=21% av alla barn som varit i sina familjehem mindre än ett år, var spädbarn (0-3 år) när de placerades.

Några siffror är speciellt intressanta:

- 63% av alla spädbarnsplaceringarna har varit i sina familjehem 5 år eller mer
- av de 68 barn som vårdats i familjehem 5 år eller mer hade 66% placerats som spädbarn. Av de som hade 10 år eller längre vårdtid var 80% spädbarnsplaceringar.

Det förefaller rimligt att anta att Fanshels observationer om spädbarnsplaceringarna i New York gäller även för Helsingborg.

Hur gamla är spädbarnsplaceringarna idag, d v s vid undersökningstillfället?

tabell 8: spädbarnsplac uppdelade efter ålder vid u-söknstillf

ålder/år	antal (n)	%
0- 3	11	15
4- 6	18	25
7- 9	16	23
10-12	8	11
13-15	8	11
16-18	10	14
summa	71	99

Av spädbarnsplaceringarna är fortfarande 40% förskolebarn.

Könsfördelning bland spädbarnsplaceringarna

Bakom siffrorna gömmer sig några märkliga ojämnheter i könsfördelning. Av de "färska" spädbarnsplaceringarna, d v s de som fortfarande är spädbarn (0-3 år) är 7 st pojkar och 4 är flickor. Bland de spädbarnsplaceringar som hunnit bli tonåringar är förhållandena omvända: 5 är pojkar och 13 är flickor. Det är omöjligt att avgöra om fördelningen är en slump, bla eftersom det är det så få individer. Men om inte könsfördelningen är en slump finns det några intressanta frågor som kan ställas:

- är det "lättare" för utsatta föräldrar att klara sina spädbarnsflickor?
- är Socialtjänsten mer benägna att placera spädbarnspojkar än flickor?
- är föräldrarna mer benägna att "ta hem" eller lyckas med att "ta hem" sin söner än sina döttrar när de placerats i familjehem?

Gunvor Andersson fann i sin doktorsavhandling "Små barn på barnhem" att mödrar och fostermödrar till de pojkar som familjehemsplacerades efter barnhemsvistelsen hade ett konfliktfyllt och prestigeladdat förhållande (Andersson 1984).

- eller är det så att pojkarna blir omplacerade eller överförda till annan vårdform (institution) i större omfattning än flickorna?
- om någon eller några av ovanstående frågor kan besvaras med "ja", varför är det så?

Tonåringarna

Siffrorna om spädbarnsplaceringarna leder till tonåringarna. Av alla familjehemsplacerade barn är 67 st (44%) tonåringar. Men endast 18 st, d v s 27% av alla tonåringarna var spädbarn när de placerades. Av de familjehemsplacerade barn som idag (vid undersökningstillfället) är tonåringar var 37% redan tonåringar när de kom dit. Majoriteten tonåringar (52%) var över 10 år när de placerades i familjehemmet. Drygt 1/3 av de nuvarande tonåringarna placerades i sina familjehem under den svåraste perioden av frigörelsen, d v s när de var mellan 13 och 15 år.

Erfarenheter från placeringar av tonåringar i familjehem är inte uppmuntrande (se Claezon & Larsson 1985:65-66). Det är svårt nog när de barn som placerats som småbarn blir tonåringar. Helsingborgs nuvarande tonårsgrupp i familjehemsverksamheten torde innehålla en del svårlösta problem för Socialtjänsten.

Kapitel 9: FAMILJEHEMMEN

Geografisk spridning av familjehemmen

Var är barnen placerade - geografiskt? I tabellen nedan visas detta genom familjehemmets avstånd till Helsingborg.

tabell 9: fam hemmets avstånd till Hbg

avstånd/mil	antal (n)	%
inom Hbg	57	38
<5	34	22
5-10	34	22
> 10	27	18
summa	152	100

Närhetsprincipen är tveklöst uppfylld. I Fosterbarnsutredningen 1970 var hälften av fosterbarnen i Sverige placerade i hem som var belägna mer än 10 mil från hemorten. Detta ska jämföras med 18% av Helsingborgsplaceringarna idag. Hela 60% av Helsingborgsbarnen finns inom en 5-mils radie. Malmös motsvarande siffror är cirka 40% (det antal som är placerade i kommunerna närmast Malmö).

Uppdelning av familjehemmen

Placeringarna har delats upp efter "typ" av familjehem. I enkätaterialet definierades inte grupperna närmare utan socialekreterarnas klassning gäller.

"Släktinghem" är placeringar där det finns släktskap (nästan uteslutande på moderns sida) mellan barnet och familjehemmet.

"Proffshem" är svårare att avgränsa men avser vanligen en

familj som engageras utifrån faktisk eller påstådd professionell kompetens. Eller att det helt enkelt tar emot barn (oftast tonåringarna) som ingen annan vill ha. "Proffshem" är oftast igenkännbara på de mycket höga ersättningar de erhåller. Begreppet har en lång historia inom familjevården. Fosterbarnsutredningen från 1979 använde det för att beskriva fosterhem där en eller båda fosterföräldrarna hade utbildning inom barnavårdsområdet. Begreppet har senare i det professionella vardagsspråket kommit att avse familjehem som ser placeringen huvudsakligen som ett arbete och som har inriktat sitt liv mot detta. Om placeringar av barn eller vuxna i det egna hemmet är den enda försörjningsgrunden för familjen är de ej ett familjehem enligt gällande lagstiftning, utan en institution (hem för vård eller boende). Skillnaden mellan "proffshemmen" och de små privata institutionerna är ofta att "proffshemmen" har någon annan form av försörjning förutom familjehemsplaceringarna.

Slutligen den största gruppen - "vanliga familjehem". S a s ordinära familjer som rekryterats huvudsakligen av familjehemssektionen och som i de flesta fall får ersättning enligt Kommunförbundets normer för sina uppdrag.

tabell 10: placeringar efter typ av fam hem

typ av f-hem	antal (n)	%	
proffshem	6	4	
släktinghem	30	20	(MÖ 22%)
vanligt f-hem	116	76	
summa	152	100	

Vart femte barn (20%) vårdas enligt enkätsvaren i ett släktinghem, vilket är något färre än i Malmö-undersökningen.

Fosterbarnsutredningen fann 1970 att 29% av de omhändertagna barnen vårdades i släktinghem. Om samma åldersintervall (0-16år) används för Helsingborgsbarnen är 18% i släktinghem. Stockholms kommun hade 1985 24% av sina fosterbarn i släktinghem (Allm Barnhuset 1986).

Vad som är "få" eller "många" släktingplaceringar är en värderingsfråga. Socialstyrelsens BUF-projekt (Barn och ungdom i familjehem) gjorde 1976 en enkätundersökning till landets samtliga kommuner, landsting och ungdomsvårdsskolor om familjehemsvård. BUF-projektet menar i sin redovisning att "Andelen släkting- placeringar är fortfarande ganska hög - 17,5% " för kommunplaceringarna (Socialstyrelsen redovisar 1978:10, sid 15).

Det förefaller otroligt att andelen släktinghemsplaceringar skulle ha sjunkit från 29 till 17,5% på sex år. BUF-projektet var en totalundersökning men redovisade brister i enkätsvaren. Fosterbarnsutredningen baserades på ett urval. Det är svårt att avgöra vilken undersökning som är tillförlitligast.

Kapitel 10: FÖRÄLDRARNA

Föräldrarnas bostadsort

Drygt 60 % av barnen har sina mödrar kvar i Helsingborg. Vart trettionde barn i familjehem är moderlöst.

Endast 36 % av barnen har fäder som man vet bor kvar i barnens hemort. Var åttonde barn är faderslöst. Bostadsort och/eller namn för papporna saknas för nästan vart tredje barn. Jämfört med Malmö-undersökningen är det dock en låg siffra. Där saknades motsvarande kunskap om fäderna till 62% av barnen.

Två barn är föräldralösa (båda föräldrarna är döda). För 8 barn saknas uppgift om båda föräldrarnas namn och/eller bostadsort.

De frånvarande fäderna

Flera forskningsrapporter om institutions- eller familjehemsplacerade barn finner att papporna oftast är frånvarande i barnens liv (Hessle 1988, Andersson 1984, Forsling 1988). Hessle skriver om fosterbarnens förlust av föräldrar: "Framför allt är den successiva förlusten av kontakten ned den biologiska pappan uppseendeväckande tydlig och alarmerande" (Hessle 1988:100) Vid en uppföljningstudie av 240 ungdomar ett år efter att de lämnat Stockholm Läns Landstings akut- och utredningsavdelningar fann däremot Forsling (1988) bl a att föräldrar som är helt borta ur bilden hade en gynnsam effekt på behandlingsplaneringen ("För fäderna gäller det att den bästa fadern är en död fader eller i alla fall fader som är helt borta ur bilden medan den sämsta fadern är en som misshandlar."/s 57).

Eftersom de vårdansvariga socialsekreterarna saknar kunskap om många av fäderna (Helsingborg), eller om de flesta (Malmö), verkar inte fäderna vara intressanta för socialsekreterarna. I den första rapporten från Barn-i-kris projektet, Håkansson och Stavnes "Jag känner mig så himla osäker", följer författarna arbetet med ett antal "barnavårdsärenden" på Malmös socialbyråer. De sammanfattar socialsekreterarnas hantering av männen i de berörda familjerna:

"Socialarbetarnas dilemma kan beskrivas enkelt. De tappar bort mannen i den konfliktpräglade familjen. Han kommer i andra hand, om ens det." (Håkansson/Stavne 1983:106)

Håkansson/Stavnes förklaring är intressant:

"Vi tror att förklaringen är att socialarbetaren är en person och bara en person. Man kan inte skapa en betydelsefull relation till två personer om man samtidigt introducerar ett påtvunget separationstema mellan dessa personer (mannens beteende hotar moderns roll som mor och paret bör därför skiljas, enligt socialarbetaren: ut:s kommentar). Och i nästa led: man undviker att anlita resurser för mannens del av precis samma skäl som man över huvud taget undviker att utvidga kretsen av intressenter i ärendet. När man inte ser till att mannen får stödjande resurser är det därför att dessa resurser kan bli käppar i hjulet i socialarbetarens egen handläggning." (Håkansson/Stavne 1983:108,109)

Är förklaringen till fädernas frånvaro densamma när barnen väl är placerade och placeringen fortsätter år efter år?

Mina egna erfarenheter är att papporna ofta mötte omotiverat starkt motstånd från socialvården när de ville ta hand om

sina barn som skulle familjehemshemsplaceras eller (framförallt) de som redan var i familjehem.

Claezon (1987) fann i sin undersökning av barnavårdsarbetet i Umeå att i aktmaterialet markerades moderns betydelse för barnets bästa medan pappan hade en obetydlig roll. Moderns problem sågs som barnets problem medan faderns problem sällan relaterades till barnet.

Sammanboende föräldrar

Endast 1 av 13 barn (8%) har sina föräldrar boende tillsammans. Malmö-undersökningen visar samma sak (10%).

Hessle (1988) fann att 17% av föräldrarna i Barn-i-Kris-projektet var s k "kärnfamiljer" vid tidpunkten för fosterhemsplaceringen. Efter två år hade andelen kärnfamiljer reducerats till 4%.

I kartläggningen av barn- och ungdomspsykiatrins verksamhet från 1980 bodde 58% av barnen hos båda sina biologiska föräldrar (Socialstyrelsen redovisar 1980:2).

Vårdnadshavare

Vem är vårdnadshavare för barnet? De alternativ som finns är båda föräldrarna, enbart modern, enbart fadern eller en särskilt förordnad förmyndare. Den sistnämnda har då utsetts av tingsrätten.

tabell 11: vårdnadshavare

	antal (n)	%	Mö%
båda föräldrarna	14	9	10
modern	104	68	64
fadern	14	9	8
särskilt förordn förmynd	8	5	13
vet ej, ej svarat	12	8	4
summa	152	99	99

2/3 av barnen har modern som ensam vårdnadshavare. 9% av barnen har båda föräldrarna som gemensamma vårdnadshavare men bara i drygt hälften av fallen är dessa föräldrar sammanboende. Den stora skillnaden i jämförelsen med Malmö är Helsingborgs sparsamma utnyttjande av särskilt förordnade förmyndare. Endast 1 av 19 Helsingborgsbarn har en särskild förordnad förmyndare. Bland Malmöbarnen är det 1 av 7.

Barn med föräldrar boende utanför kommunen

14 % av barnen saknar anknytning till Helsingborg genom sina föräldrar, d v s båda bor i annan kommun. Vart femte barn (20%) saknar vårdnadshavare inom Helsingborg. Av dessa var 11 st 16-18 år.

I § 72 Sol finns stöd för överflyttning av ärenden till annan kommun. Socialstyrelsen anger i sina rekommendationer om familjehemsvård att det finns skäl för överflyttning, bl a om föräldrarna flyttat till annan kommun. Men oavsett skälen måste den mottagande kommunen samtycka, vilket vanligtvis inte sker. JO uppmärksammade problemet i sin rapport om familjehemsvården (Barn i Familjehem, JO 1985) och såg flera ärenden där detta varit till uppenbar men för föräldrar och barn.

Kapitel 11: FAMILJEHEMSPLACERINGEN

Lagrum

Familjehemsplaceringen kan dels vara en s k tvångsvårdsåtgärd enligt Lagen om Vård av Unga (LVU) och dels en form av bistånd enligt Socialtjänstlagen § 6 (ofta kallad en "frivillig placering").

tabell 12: lagrum

	antal (n)	%	Mö%
LVU	64	42	50
Sol	88	58	50
totalt	152	100	100

Majoriteten av placeringarna är biståndsåtgärder. LVU-placeringarna är färre än i Malmöundersökningen. Det är svårt att se samband mellan lagrum och andra variabler.

Syftet med placeringen

I enkäten frågas (öppna svar) efter "placeringens syfte". Svaren har delats upp efter om placeringarna har en **definitiv** karaktär eller är en **tillfällig insats/åtgärd** med en avgränsning. Eller uttryckt i vardagsspråk - om barnet ska hem eller ej.

"Tillfälligt" syfte är t ex "vara i familjehemmet tills modern rätt upp sin situation".

"Definitivt" syfte är t ex - vanligast i enkätsvaren - "vård och fostran till vuxen ålder".

I vissa svar finns en vag eller oklar planering. Exempel är "vänta och se hur det går för modern" eller "placering i avvaktan på utredning".

Slutligen finns en del placeringar där socialsekreteraren ej har angett eller vet ej syftet med placeringen.

tabell 13: placeringens syfte

	antal (n)	%	MÖ%
tillfälligt	10	7	3
definitivt	109	72	81
oklart	22	14	10
ej angivet/vet ej	11	7	6
totalt	152	100	100

Enligt distrikten planeras endast 10 av 152 (7%) familjehemsplacerade barn vända tillbaka till sina ursprungsfamiljer. I Malmö-undersökningen är detta ännu mera markerat (3%).

BUF-projektet konstaterade 1979 att "Svaren från kommuner och landsting tyder på att man i hög grad söker ersättning för föräldrahem vid placeringar i familjehem och i mycket mindre utsträckning använder familjehem för en behandlingsinsats. (Socialstyrelsen redovisar 1978:10, sid 20)

För nästan 3 av 4 barn är placeringen definitiv (Malmö 81%)

Det är viktigt att här ha alla perspektiv i minnet:

- vad säger socialsekreterarna vid familjehemssektionen?
- vad säger familjehemmen?
- vad säger föräldrarna?
- vad säger barnen?

I Helsingborg antogs som mål 1988 för Individ- och Familjeomsorgen att handlingsplaner skulle skrivas i samtliga ärenden. En handlingsplan är i ett biståndsärende är en skriftlig överenskommelse (ett "kontrakt") mellan klienten och Socialtjänsten om vilka mellanhavanden man har, vad Socialtjänstens ska göra och vad den biståndssökande ska göra tidslängden för insatsen etc. När det gäller ett LVU-ärende ska handlingsplanen dokumentera vad Socialtjänsten avser att göra, vad som krävs för att tvångsingripandet ska upphöra o s v. Den skrivna handlingen ska följaktligen tydliggöra relationen mellan klienten och Socialtjänsten. Handlingsplan för en familjehemsplacering innebär att involverade parter, d v s socialsekreterarna vid distriktet och familjehemssektionen, familjehemmet samt föräldrarna, skriftligen enas om vad som ska hända i framtiden. Detta har visat sig nästan omöjligt i de få fall tjänstemännen försökt. Är inriktningen av familjehemsplaceringarna mot permanent vård det huvudsakliga skälet till misslyckandena?

Denna undersökning visar som sagts flera gånger bara distriktens perspektiv. Vad socialsekreterarna vid de specialiserade familjehemsenheterna anser vet vi inte. "Fördomarna" mot familjevårdssekreterarna är att de ofta tar ställning för familjehemmet, mot föräldrarna och vill att barnen ska stanna hos fosterföräldrarna. 1981 gjordes en enkät till socialsekreterarna vid Malmös Familjevårdssektion om barn som skulle få sin huvudsakliga uppväxt i fosterhemmet. Definitionen var barn som placerats före tolv års ålder och som skulle stanna i sina fosterhem till de blev vuxna. Svaren gav att detta var fallet för 75% av placeringarna. Då inrymdes inte alla tonårsplaceringar som planerades fortsätta till ungdomarna blev 18 år. M a o var det mycket få barn som förväntades återvända hem (Malmö Socialförvaltning 1981).

Syftet med placeringen relaterat till lagrum

Bland de definiva placeringarna är spridningen mellan LVU- och Sol-placeringar samma som för samtliga placeringar. Av 10 barn som ska hem igen är 3 LVU-placerade.

"De 10 som ska hem"

Inget barn som var äldre än 9 år vid placeringen är i familjehemmet tillfälligt enligt enkäten. Speglar siffran en medveten inriktning av verksamheten? Är det så att när man placerar ett äldre barn blir planeringen oftast en åtgärd utan återvändo? Det vore annars rimligt att anta motsatsen. Ju äldre barnet är desto svårare borde det vara att för gott "omplantera" honom/henne till ett nytt hem.

Inget barn som var över 12 år vid undersökningstillfället planeras återvända till sina föräldrar. Endast ett av 90 barn äldre än 9 år är i familjehemmet temporärt. Siffrorna väcker frågor. Vad säger barnen om detta? Vet de om det? Vad säger föräldrarna?

tabell 14: tillfälliga placeringar/placeringstid

plac tid/år	antal tillf plac (n)	tot antal plac (n)
< 1	4	19
1- 2	3	34
3- 4	1	31
5-10	2	43
>10	-	25
totalt	10	152

Som framgår av tabellen betraktas 7 av 53 placeringar med pla-

ceringstid 2 år eller mindre som tillfälliga. Av övriga 99 ska 3 barn hem enligt planeringen.

För de barn som varit i sina familjehem kortast tid, d v s under 1 år, är det 1 av 5 barn (19%) som ska tillbaka till ursprungsfamiljen enligt distriktets planering och/eller bedömning.

Kommer barnen hem?

Internationell forskning visar att det första halvåret är avgörande för barnets öde (t ex Rowe & Lambert i England, Fanshel i USA och McCotter i Australien/Claezon och Larsson 1985).

För Helsingborg saknas jämförbart material och denna undersökning kan inte ge svar på frågan om hur många barn som kommer hem. Men det finns undersökningar om Malmö. Gerry Nilsson gjorde 1986 en undersökning av vad som hade hänt de barn som placerades i familjehem 1980 (109 st). Knappt 20% hade återvänt till sina familjer (Malmö Socialförvaltning 1986).

Barn-i-krisprojektet fann vid sin uppföljning 2 år efter placeringen att 31% hade återvänt till sina föräldrar (Hessle 1988). Men då hade de barn som placerats i "kontrakterade familjehem" (ungefär motsvarande Helsingborgs jourhem) medräknats. Om vi tar bort dessa minskar troligen %-andelen hemflyttningar (kunde ej avläsas i Hessles bok "Familjer i Sönderfall").

Det vanligaste orsaken till utskrivning från Stockholms familjevård var 1985 åldersskäl. Av alla utskrivna var 50% av åldersskäl och 26% var hemflyttningar. Nästan vart 5:e utskri-

vet barn övergick till annan vårdform d v s flyttade till institution (Allm Barnhuset 1986).

När Sven Hessle skrev boken "När barnet kommer hem" för föräldraorganisationen RFFR (Riksförbundet för familjers rättigheter) hade han så stora svårigheter att hitta familjer som återförenats att han ställde frågan: "...är det kanske t o m så att det är få barn som kommer hem?" (Hessle 1985:65).

Sannolikt finns skillnader mellan olika kommuner. Eskilstuna gjorde 1986 en undersökning av sina samtliga familjehemsplaceringar 1981-1985 (404 st). Man fann att 60% av barnen stannade kortare tid än 6 månader och att 50% av barnen flyttade plan enligt från familjehemmet. Närmare 60% av placeringarna gällde tonåringar (Socialstyrelsen redovisar 1987:8, sid 13).

"Behandlingssyfte" uttryckt för barnet ?

Bara för ett fåtal placeringar (7 %) anges ett syfte med placeringen som innehåller önskade förändringar i beteende och/eller personlighet hos barnet. Till dessa har inte räknats mera allmänna svar som t ex "ge trygghet åt barnet".

Krav på förändringar för att barnet ska återvända hem

Vad krävs för att barnen ska kunna återvända hem?

tabell 15: vad krävs för att barnet ska kunna återvända hem?
(f=förälder)

	antal (n)	%	Mö%
omöjligt, vet ej	76	50	82
f sluta missbruka	44	29	
f:s psyk sjukd upphör	9	6	
f annan förändr	40	26	
barnet förändras	1	1	
relationen barn/ föräld förändras	9	6	

(summan för n och % är större än 152 st/100% eftersom flera typer av förändringar krävs för att vissa barn ska kunna flytta hem)

För hälften av barnen ser inte socialsekreterarna någon som helst möjlighet för barnen att flytta hem eller vet inte vad som skulle krävas. I Malmö var detta mycket mer dominerande - i hela 82% av placeringarna avvisades tanken på att någon förändring skulle medföra hemgång eller kunde socialsekreterarna inte ange någon sådan.

"Annan förändring" är vanligen mer diffust, t ex att föräldern måste "bearbeta sina problem" eller "leva ett stabilt liv".

Förändringar hos barnen saknar betydelse för hemflyttning.

Anmärkningsvärt är att relationen barn/föräldrar nämns som ett hinder för återförening av familjen endast i 9 fall. Detta stämmer väl överens med vad Gunvor Andersson fann i sin doktorsavhandling om yngre barn på ett barnhem i Malmö (Andersson: "Små barn på barnhem", 1984). Brister i relationen

föräldrar/barn var mycket sällan en orsak till placering av små barn på barnhemmet.

Föräldrar som inte vill ha hem sina barn

För 20 barn (13%) uppges att föräldrarna (oftast modern) vill att barnet ska fortsätta bo i familjehemmet. Det fanns ingen specifik fråga om detta i enkäten varför detta bör läsas med reservation. Av de 20 barnen är de hälften (11 st) tonåringar. 14 av de 20 har varit placerade mer än 5 år.

Drygt hälften (11 st) är placerade enligt LVU. Varför används fortfarande LVU för så många när föräldrarna vill att barnet är kvar i familjehemmet, sannolikt till vuxen ålder ?

Inget av dessa 20 barn har särskild förordnad förmyndare.

Kapitel 12: SOCIALTJÄNSTENS KONTAKTER MED FÖRÄLDRAR OCH BARN/FAMILJEHEM

I avsnittet redovisas svar som rör Socialtjänstens kontakter med föräldrarna och barnen/familjehemmen.

Vem har kontakt med föräldrarna?

Socialtjänstens kontakter med barnens föräldrar är omfattande jämfört med Malmö-undersökningen:

- distrikten har egen kontakt med 69% av barnens föräldrar (jämfört med 25% i Malmö-undersökningen)
- det finns någon form av kontakt Socialtjänsten - föräldrarna i minst 72% av placeringarna, d v s för nästan 3 av 4 barn (jämfört med 34% i Malmö-undersökningen, d v s det fanns ingen kontakt mellan Malmös Socialtjänst och föräldrarna angiven för 2/3 av placeringarna)

Kontakt saknas med 16 % av barnens föräldrar och för 10% finns ej några uppgifter (eller "vet ej") om Socialtjänsternas kontakter. 13 av de 25 placeringar där kontakt saknas rör barn som är 16 år eller äldre.

Det är sannolikt att familjehemssektionen (även i Malmö) har kontakt med avsevärt fler föräldrar än vad som anges av distriktet. Återigen - detta är distriktets svar, ej en fullständig verklighetsbild.

Kontakternas syfte

Hur ser de vårdansvariga distriktets kontakter med föräldrarna

ut? I följande tabell har gjorts en uppdelning efter syftet med kontakten. Varför har man kontakt?

tabell 16: distriktens kontakter med föräldrarna efter syfte

syfte	antal (n)	%	Mö%
att plac ska upphöra	13	9	3
stödkont för umgänget			
med barnen	19	13	
formellt/adm syfte	18	12	
annat syfte	43	28	
kontakt finns/syfte ej angivet	27	18	
ingen kontakt med föräldr	25	16	56
vet ej/ ej angivet	15	10	

(tabellen summeras inte eftersom socialsekreterarens kontakt med föräldern kan ha mer än ett syfte)

För 9% är kontaktens syfte knutet till att barnen ska hem (även om socialsekreteraren inte alltid tror att det är realistiskt). I Malmö fanns kontakt med detta syfte endast för 9 av 337 barn, dvs för under 3% av placeringarna.

I 13% av placeringarna är syftet att på något sätt stödja föräldern i umgänget med barnen, t ex att påverka föräldern till att besöka barnet eller att hålla överenskommelser med familjehemmet.

"Formellt/administrativt syfte" (12%) innebär huvudsakligen att man talar med föräldern vid rapport i ärendet till distriktsnämnden.

"Annat syfte" är den största gruppen - 28%. Oftast innehåller

kontakten här olika insatser från distriktet, t ex "motivera till behandling" för missbruksproblem, men utan att detta är knutet till att barnet ska hem igen. Även socialbidragskontakter ingår när de nämns, vilket görs i få enkätsvar. Ingen fråga om socialbidragsberoendet hos föräldrarna ingick i enkäten.

Vem har kontakt med barnet/familjehemmet?

Distrikten uppger i enkäten att de har kontakt med familjehemmen/barnen i 51% av sina placeringar (vartannat barn), i de allra flesta fall tillsammans med familjehemssektionen.

Malmöundersökningen visade på mycket mindre gemensam uppföljning. Endast för 13% (vart åttonde barn) av placeringarna arbetade vårdansvariga socialsekreterare på distriktet tillsammans med familjehemssektionen med uppföljning.

Vad innehåller kontakten?

Men innehållet i kontakten med familjehemmen och frekvensen är obekant, liksom hur den uppfattas av familjehemmet och barnet. I enkäten frågades efter kontakternas innehåll. Svaren var i de allra flesta fall inte mer specifika än "uppföljning av placeringen".

Vinterhed (1985) formulerade sina iakttagelser om Socialtjänstens kontakter med familjehemmen i skarpa ordalag:

"Vi konstaterar i fall efter fall att kontakten (familjehemmens, ut:s kommentar) med "soc", inklusive familjevården är ytlig intill självutplåning. Den kan bestå av en telefonsignal om året, inte mer. Vården av barnet i fosterhemmet går sin gilla gång, kontakterna med de biologiska föräldrarna går sin

gilla gång utan att samhället egentligen lägger sig i saken. Reagerar gör man när någon agerar alltför självständigt, när någon utmanar lagen genom att skapa kontakt tvärs igenom en tvångsparagraf. Bekännelsen till den heliga kontakten (barn/föräldrar, ut:s kommentar) är ofta alltjämt en läpparnas bekännelse. Familjevården ger enklast och mest självklart sitt stöd åt det traditionella fosterhemmet där barnet antas stanna mycket lång tid och där all kontakt sker på fosterföräldrarnas villkor." (sid 123)

Kontakt med barnet?

I enkäten frågades inte specifikt efter kontakten med barnet. Men det är ändå intressant att notera vad som nämns i svaren. Skriver socialsekreterarna något om att de har kontakt med barnet, t ex svar av typ "samtal med Pelle" i svaren på frågan om innehåll/syfte i kontakterna med familjehemmen och barnet?

Barnens plats härvid var undanskymd. Bara för 4 barn av 152 (3%) nämndes specifikt en kontakt med barnet. Även när man läser enkätsvaren blir det subjektiva intrycket att det är fosterföräldrarna som tjänstemännen träffar i första hand.

En av de centrala slutsatserna från "Åtgärd: Familjehemsplacement" (Helsingborgs Socialförvaltning 1987) var att de placerade barnen velat ha mycket mera kontakt med socialsekreterarna än vad de fått.

Göransson m fl fann i sin stora undersökning om socialsekreterarnas arbetsmiljö att det utmärkande för socialsekreterarnas relation till barnen i s k barnavårdsärenden är distans (Göransson m fl 1983).

Kapitel 12: KONTAKT MELLAN BARN OCH FÖRÄLDRAR

I följande avsnitt beskrivs barnens kontakter med sina föräldrar.

Socialtjänstens ansvar för kontakten barn/föräldrar

En av Socialtjänstens odiskutabelt viktigaste uppgifter vid en familjehemsplacering är att se till att barnen har kontakt med föräldrarna under placeringstiden. Detta har särskilt understrykts av JO i granskningen av kommunernas familjevård, redovisad 1985.

Beskrivning av barnens föräldrakontakter

Hur är Helsingborgsbarnens kontakter med sina föräldrar?

tabell 17: kontakt barn/föräldrar

	antal (n)	%	Mö%
relativt tät & regelbunden	62	41	32
gles regelbunden	6	4	
sporadisk eller mkt gles	21	14	18
ingen kontakt	44	29	27
vet ej, ej angivet	19	12	23
summa	152	100	100

"Relativt tät & regelbunden" kontakt är definierad som en gång/månad eller mer. Ur ett familjerättsligt perspektiv, dvs enligt normer för umgänge när endast en förälder har vårdnaden, är allt under en helg var 14:e dag glest umgänge. Men eftersom de flesta placeringar är mycket långa har här

använts en vidare begreppsdefinition.

"Gles regelbunden" är födelsedag, jul, under semstern m m.

"Sporadisk" är en kontakt med stor oregelbundenhet, t ex en gång/månad i en kort period och sedan tyst i ett år.

41% av Helsingborgsbarnen har enligt enkätsvaren tät och regelbunden kontakt med sina föräldrar (jämfört med 32% av Malmö-barnen).

De övergivna barnen

Men nästan 30% av barnen har enligt de vårdansvariga socialsekreterarna ingen kontakt med sina föräldrar. Det är t o m något fler än i Malmö-undersökningen (27%).

Andra undersökningar (bl a Hessle 1988) har visat att föräldrarna överger sina barn efterhand som placeringen pågår. Detta gäller även för Helsingborgsbarnen. Här visas "de övergivna barnen" uppdelade efter placeringstid och hur stor andel i % de utgör av alla placeringar i tidsintervallet:

tabell 18: ingen kontakt barn/föräldrar efter plac:s längd

placeringstid	antal(n)	% av plac i tidsint
< 1 år	2	11
1- 2	6	18
3- 4	6	19
5-10	18	42
> 10	12	48
totalt	44	29

Efter ett till två år har nästan 1 av 5 barn (18%) förlorat kontakten med sina föräldrar. Vid placeringar 5-10 år har siffran mer än fördubblats.

Av alla barn som är placerade i hem utan släktanknytning har 33% (vart tredje barn) förlorat kontakten med föräldrarna. Fosterbarnsutredningen fann för 18 år sedan att 45% av samma grupp saknade föräldrakontakt - när frågan ställdes till tjänstemän i kommunerna. När frågan ställdes till fostermöd-rarna svarade 34% "ingen kontakt med föräldrarna".

Vidare fann Fosterbarnsutredningen att 20% av de omhändertagna icke-släktinghemsplacerade barnen som varit 1-2 år i fosterhemmet, saknade kontakt med "de anhöriga". Om vi tar bort Helsingborgs släktinghemsplaceringar i gruppen med placeringstid 1-2 år finner vi att 21% saknar föräldrakontakt (enligt enkäten). Ungefär samma siffra som Fosterbarnsutredningen 1970.

Barn-i-kris projektet fann att 21% av barnen hade tappat föräldrakontakten efter två år i familjehemmet (Hessle 1988).

För omhändertagna icke-släktinghemsplacerade barn med placeringstid över 5 år fann Fosterbarnsutredningen att 60% saknade kontakt med föräldrar eller anhöriga. När vi tar bort släktingplaceringarna från barnen med placeringstid 5 år eller mer finner vi att 46% av Helsingborgsbarnen inte har föräldrakontakt. Avsevärt lägre än Fosterhemsutredningen men ändå höga siffror.

Det finns sannolikt fler skäl än vårtdagens längd till att kontakterna upphör. Socialtjänsten har här en aktiv roll att fylla. Det finns skillnader mellan de fem distrikten som framträder vid en granskning av de långa placeringarna (se

följande tabell).

tabell 19 : barn med plac tid \geq 5 år utan kontakt med
föräldrarna i % av distriktets placeringar i tidsintervallet

% utan föräldr kontakt
distr med plac \geq 5 år

A	60
B	22
C	62
D	43
E	62
totalt	46

På tre distrikt har 3 av 5 barn mer som varit i familjehem mer än fem år helt tappat kontakten med sina föräldrar (samma tal som Fosterbarnsutredningen 1970). För ett distrikt (B) gäller detta 1 av 5 barn. Barnen i varje grupp är här mycket få vilket gör generella slutsatser omöjliga, men det är ändå svårt att släppa frågan:

- är det slumpen eller inriktningen på arbetet med familjehemsplaceringarna som är bakgrunden till skillnaderna mellan distrikten?

Sammanlagt kan konstateras att jämfört med Fosterhemsundersökningen 1979 har antalet barn utan föräldrakontakt minskat men att vissa likheter framkommer vid en nedbrytning av materialet.

De släktingplacerade barnens föräldrakontakter

Av släktinghemsplaceringarna är endast 4 av 30 barn - 13% - utan kontakt med föräldrarna trots att hälften av dessa barn varit i familjehemmet 5 år eller mer (för två av dessa fyra barn gällde vid undersökningstillfället besöksförbud p g a misstanke om att föräldrarna skulle ta barnet utomlands).

Detta ska jämföras med att 33% av de icke-släktinghemsplacerade barnen var utan föräldrakontakt. Släktingplaceringarna uppvisar m a o mycket färre brutna föräldrakontakter än de övriga.

Spädbarnsplaceringarnas föräldrakontakter

28 st av de barn som placerades när de var 0-3 år har helt förlorat kontakten med sina föräldrar, d v s i 36% av alla pågående spädbarnsplaceringar. Av spädbarnsplaceringarna med 5 år eller längre vårdtid är 53% utan föräldrakontakt.

Av alla barn utan kontakt med sina ursprungsfamiljer är 64% spädbarnsplaceringar.

Tonåringarnas föräldrakontakter

Av speciellt intresse är tonåringarna. Erfarenheterna säger att tonåringar i familjehem utan föräldrakontakt är en s k "riskgrupp". I ett fosterbarns frigörelseproblematik är de s k "biologiska föräldrarna" centrala.

31% (21 st) av tonåringarna är utan kontakt med sina föräldrar, varav över hälften (11 st) blev placerade i spädbarnsåren.

Av de tonåringarna som placerades i deras kanske svåraste tid - när de var mellan 13 och 15 år - saknar enligt enkäten 1/3 (7 st) föräldrakontakt. Det är viktigt ha i åtanke att siffrorna beskriver enkätsvaren och inte med säkerhet verkligheten.

Var och hur träffas barn/föräldrar?

Alternativen är antingen att föräldern besöker barnet i familjehemmet, barnet besöker föräldern eller både-och.

tabell 20: var och hur umgås barn/föräldrar?

	antal (n)	%	Mö%
föräld besöker famh	21	14	18
barnet besöker föräld	22	14	8
både-och	22	14	7
kont finns, ej ang var/hur	24	16	
ingen kont	44	29	27
vet ej, ej ang om kont finns	19	13	
totalt	152	100	

Jämfört med Malmö verkar Helsingborgsbarnen ha mera flexibla former för umgänget med sina föräldrar.

Distriktets medverkan i planering och genomförande av umgänget barn/föräldrar

Hur aktiva är distrikten i arbetet med kontakten barn-föräldrar?

I knappt hälften av placeringarna (45%) medverkar vårdansvarig

socialsekreterare på distriktet vid planering av umgänget.

Ungefär för vart femte barn (19%) medverkar personal från distriktet vid genomförandet av umgängeskontaktarna.

Skillnader mellan distrikten

Det är viktigt att hålla i minnet att undergrupperna blir små vid en nedbrytning på distriktsnivå. Det enda någorlunda trovärdiga som framgår är:

- distrikt B har ett stort antal barn som varit i familjehem men under lång tid. Få (1 av 5) av dessa har förlorat kontakten med sina föräldrar. Samtidigt ser man i enkätsvaren att distriktet är jämförelsevis aktivt i umgängesfrågorna, både i planering och genomförande. Detta förefaller ha gett resultat.

Kapitel 13: REHABILITERANDE INSATSER FÖR URSPRUNGSFAMILJEN

I enkäten har några frågor avsett de insatser som görs för föräldrar och syskon till det placerade barnet. En av frågorna har varit en s k kontrollfråga (de svarande har haft två tillfällen att svara på frågan).

Socialtjänstens ansvar mot ursprungsfamiljen

Bakgrunden till varje placering är någon slags bristsituation i hemmet. Tillståndet har varit så allvarligt att Socialtjänsten eller/och föräldrarna har ansett att barnet inte kan bo hemma. M a o extrema situationer.

En av Socialtjänstens viktigaste uppgifter är att stödja och hjälpa de familjer där barnen blivit placerade i familjehem. Syftet med insatserna ska huvudsakligen vara att undanröja behovet av att barnet vårdas utanför hemmet, d v s att "reparera" hemsituationen. Att sedan detta inte alltid är praktiskt möjligt ändrar principiellt inte kraven på Socialtjänsten.

Insatser från Socialtjänsten och andra organisationer

I följande tabell listas de insatser för föräldrar och i viss mån syskon till de placerade barnen som andra än distriktets socialsekreterare står för.

Kontakten mellan föräldrar och distriktet har tidigare redovisats (se sid 68-69).

tabell 21: är föräldrar/syskon aktuella hos andra myndigheter och/eller för andra stöd/vårdinsatser än kontakt med socialsekr på distriktet?

typ av insats	antal (n)	%	Mö%
syskon i familjehem	54	36	42
syskon aktuellt annat sätt hos Soctj	4	3	
syskon aktuella i annan org	5	3	
föräldr i eller aktuella för HVB-vård 1)	7	5	
föräldr har kontaktperson/-familj	8	5	
föräldr aktuella annat sätt hos Soctj	38	25	
föräldr aktuella hos sjukvården	22	14	
föräldr aktuella i annan org	8	5	
nej, vet ej, ej angivet	53	35	

(1) hvb-vård = vård på behandlingshem, "hem för vård och boende".

Totalsumman är större än 100% eftersom vissa barns föräldrar och syskon förekommer på flera ställen i tabellen.

För 28 barn gäller att enda "insatsen" för ursprungsfamiljen är att deras syskon också är i familjehem. Om vi inte medtar dessa som insats för familjen har vi 81 placeringar (53%)där föräldrar/syskon inte är aktuella för några andra insatser än eventuellt distriktets egna.

Rehabiliteringsinsatser

Det känns angeläget att ge en "rättvis" bild av hur stor gruppen är som rimligen kan nås för rehabiliterande insatser där Socialtjänsten i Helsingborg har en aktiv roll att fylla. Socialtjänsten behöver inte alltid utföra insatsen men har

ändå det sociala vårdansvaret för familjen. Om vi begränsar gruppen till:

- föräldrar som fortfarande är vårdnadshavare och
- som bor kvar i Helsingborg

kvarstår föräldrar till 113 barn.

Av dessa är 49 barns föräldrar (43% av de 113) aktuella för rehabiliteringsinsatser från någon vårdorganisation (omsorg typ hemstjänststöd ej medtaget). För föräldrarna till 38 barn (34% av de 113) har Socialtjänsten någon form av rehabiliterande insats förutom kontakten med socialsekreteraren på distriktet.

Den vanligaste stödåtgärden är tillsättande av kontaktfamilj (8 placeringar).

Därefter kommer vård på behandlingshem - 7 barns föräldrar.

Ett projekt för utsatta kvinnor med barn i familjehem eller hemma berör 6 barn (endast öppet för kvinnor på ett distrikt).

Föräldrar till 6 barn får psykoterapi genom Socialtjänstens försorg, antingen av Socialtjänstens anställda psykologer/psykoterapeuter eller av utomstående psykoterapeut.

4 barns föräldrar är i eller aktuella för beredskapsarbeten hos Socialtjänsten och ytterligare 12 erhåller någon form av öppenvårdsinsats genom Socialtjänsten (alkoholpoliklinisk behandling, samtal på rådgivningsbyrå för narkotikamissbrukare m m .

Kapitel 14: BARNPSYKIATRINS INSATSER I FAMILJEHEMSVÅRDEN

Oavsett ställningstaganden om familjehemsvården är de flesta sakkunniga socialarbetare, psykologer, barnpsykiatriker o s v eniga om att det finns ett stort behov av individuella insatser till de inblandade parterna för att hjälpa dem med den mängd problem som familjehemsplaceringar rymmer. Det kan vara hjälp till barnen med separationsproblem, till föräldrarna för att bearbeta skuld känslor och att förmå dem till besök i familjehemmet, stöd till familjehemmet etc. Här borde barnpsykiatrin med sin specialkunskap och sina resurser vara en naturlig samarbetsparter för Socialtjänsten.

I sammanställningen noterades kontakt med barnpsykiatrin oavsett

- om den utgick från klinik eller öppenvårdsresurs
- vilket sjukvårdsdistrikt det gällde (Helsingborg, Kristianstad etc)
- oavsett vem som barnpsykiatrin hade kontakt med (barn, fosterföräldrar eller föräldrar)

Kontakter i någon form med barnpsykiatrin förekom i 14% av placeringarna (21 st).

Svaren skiftar mellan distrikten. B har barnpsykiatrin aktuella i närmare 30% av sina familjehemsplaceringar (A:0%, C:17%, D:5% och E:4%).

Barnpsykiatrins insatser i familjehemsärendena förefaller vara relativt små enligt denna undersökning. I december 1988 redovisade Länsstyrelsen i Malmöhus län svaren på en enkät till länets fem barnpsykiatriska kliniker ang metodfrågor i barnärenden. Syftet var att belysa samarbetet mellan kommuner och

barnpsykiatrin i länet. Fyra av fem kliniker ansåg medverkan vid familjehemsplaeringar vara en särskilt viktig arbetsupp-
gift för klinikerna ("Vissa metoder i barnärenden" - Samman-
ställning av svar och kommentarer, Lst M-länet 1988-12-29).

Kapitel 15: BEHOV AV ANDRA RESURSER ÄN DE SOM ANVÄNDS IDAG

Slutligen frågades i enkäten efter vilka andra resurser eller insatser som behövdes i "ärendet".

För drygt en tredjedel (36%) av placeringarna ansåg distrikten att det fanns behov av ytterligare resurser (egentligen insatser). I Malmö såg socialsekreterarna samma behov i avsevärt färre placeringar än sina kollegor i Helsingborg - 18%.

Resursproblem?

Socialtjänstens problem definieras ofta som resursproblem av dess företrädare. Om mer resurser fanns tillgängliga skulle problemet inte finnas eller vara mindre.

Gunilla Lindèn har mycket kunskap om och lång erfarenhet av familjehemsvård - psykolog vid familjevården i Malmö i många år, en av sekreterarna i Socialberedningen, forskare i Barn-i-Kris projektet, författare till boken "Byta Föräldrar" (1982) m m . Vid ett seminarium på Sättra Bruk 1986 om barns flyttning från familjehem där andra talare efterlyste kraftiga resurssatsningar på det sociala arbetet framhöll Gunilla Lindèn att detta delvis var en felsyn. Det fanns också ett val av arbetssätt inom resursramarna som styrdes av personliga värderingar och vårdideologi.

"Fortfarande finns det en majoritet (av socialarbetarna, ut:s kommentar) som egentligen tror att det bästa för barnet är att rota sig i fosterhemmet, växa in där och få vara i fred och bli familjemedlemmar. De har en modell inom sig som liknar ersättningsplaceringar, där man hoppas och håller tummarna för att det ska gå. Har man den modellen är det klart att man ar-

betar efter den och handlägger ärendet utifrån de premisserna. Det är därför dags att vi börjar tala mer om värderingar och ideologi." (Socialstyrelsen/Allm Barnhuset 1986, sid 81,82).

Ord och inga visor.

Kapitel 16: DEN PÅGÅENDE FAMILJEVÅRDEN

I avsnittet ges en sammanfattande bild av den pågående familjevården enligt vad som framkommit i undersökningen.

Barnen

Det finns ett mycket stort inslag (47%) av spädbarnsplacerade barn i Helsingborgs familjehemsvård, d v s barn som kom till familjehemmen mellan 0 och 3 år. Nästan exakt samma andel som i Malmö-undersökningen (48%).

Fosterhemsutredningen fann 1970 ungefär samma siffror (SOU 1974:7). Om vi använder samma åldersgränser som i Fosterbarnsutredningen och tar bort alla barn 16-18 år från Helsingborgsmaterialet, ökar spädbarnsplaceringarnas andel till 55%, d v s fler än i Fosterbarnsutredningen.

Flertalet (66%) av placeringarna med mycket långa vårdtider - 5 år eller mer - utgörs av spädbarnsplacerade barn som blivit kvar i sina familjehem. De flesta (63%) av spädbarnsplaceringarna har 5 års eller längre vårdtid.

36% av de spädbarnsplacerade barnen är - enligt enkätsvaren - utan kontakt med sina föräldrar. Av de som varit 5 år eller längre i familjehemmet är 53% utan föräldrakontakt. Av alla barn utan kontakt med sina ursprungsfamiljer är 64% spädbarnsplaceringar.

Således utgörs en avsevärd del av den pågående familjehemsvården av "kvasi-adoptioner" som administreras av Socialtjänsten. Tillgängliga data från Malmö-undersökningen talar snarast för att detta gäller i ännu högre grad för Malmö-barnen.

Nästan varannat fosterbarn är en tonåring. Men detta är inte detsamma som att alla varit i familjehem sedan de var mycket små. I själva verket kom de flesta tonåringarna (52%) till sina familjehem först efter 10 års ålder. Nästan 1/3 av barnen 13 år och äldre har (enligt enkätsvaren) förlorat föräldrakontakten, en del trots att de placerades först när de var 13-15 år.

I gruppen barn som placerades när de var 7-12 år finns en stark överrepresentation av pojkar - de är dubbelt så många som flickorna. Skillnaderna är ännu större - 12 mot 5 i åldersgruppen 7-9 år, m a o bland de barn som placerades under de tre första skolåren.

När vi tittar närmare på spädbarnsplaceringarna framkommer en annan ojämnheter i könsfördelningen:

- av de nya spädbarnsplaceringarna är de flesta pojkar (7 st mot 4 flickor). Bland de som har hunnit bli tonåringar är pojkarna i minoritet (5 st mot 13 flickor).

Föräldrarna

De flesta mödrarna (61%) bor kvar inom kommunen medan motsatsen gäller för de fäder som är kända av distrikten. För nästan en tredjedel av barnen saknar distrikten kunskap om faderns namn och/eller bostadsort (i Malmö 62%). Mycket få föräldrar - ett fall av 13 - bor tillsammans. Vart femte barn har sin vårdnadshavare boende i annan kommun.

Särskild förordnad förmyndare används mycket sparsamt av Helsingborgs Socialtjänst, avsevärt mera sällan än i Malmö.

Familjehemmen

Närhetsprincipen är utan tvekan uppfylld. 60% av placeringarna finns inom en 5-milsradie. Detta kan jämföras med motsvarande siffra för Malmö - ungefär 40%.

Tre av fyra familjehem är s k "vanliga fosterhem", rekryterade av familjehemssektionen och utan släktskap med barnen. S k "proffshem" används i mycket liten omfattning.

Vart femte barn är enligt enkätsvaren placerat hos en släkting.

Vårdtider

Vårdtiderna är långa. 44% har varit i familjehemmet 5 år eller mer. Siffrorna för Malmö var avsevärt högre (61%). Spädbarnsplaceringarna dominerar gruppen (66%).

62% av Helsingborgsbarnen hade en placeringstid som var 3 år eller längre jämfört med cirka 75% för Malmö och Stockholm.

En jämförelse med Fosterbarnsutredningen visar att Helsingborgs vårdtider är ungefär de samma som för hela riket 1970 medan Malmös 1985 var längre än "rikstalet" i Fosterbarnsutredningen. Jämförelser av vårdtider är dock vanskliga.

Umgänget barn/föräldrar

Bland Helsingborgsbarnen har nästan 30% förlorat kontakten med föräldrarna. Detta är t o m något fler än i Malmö-undersökningen.

33% av de som är i icke-släktinghem är utan föräldrakontakt

jämfört med 13% av de barn som finns hos släktingar (trots att fler av dessa placeringar har långa vårdtider). För några av de släktinghemsplacerade barnen utan föräldrakontakt rådde vid undersökningstillfället besöksförbud.

Antalet barn utan kontakt med sina föräldrar ökar med placeringstidens längd. På tre distrikt är 60% eller fler av alla som varit i familjehemmet 5 år eller mer helt utan föräldrakontakt.

Även här dominerar spädbarnsplaceringarna. De utgör 64% av alla barn som förlorat kontakt med ursprungsfamiljen.

Andelen barn utan umgänge är generellt avsevärt lägre än i Fosterbarnsutredningen 1970. Dock finns vissa siffror om umgänget barn/föräldrar som inte är mycket annorlunda.

Sammanfattningsvis

- ett stort antal spädbarnsplacerade barn
- långa vårdtider, till största delen spädbarnsplaceringar
- många har förlorat kontakten med föräldrarna (till största delen spädbarnsplaceringar)
- vart femte barn är hos släktingar och har i allmänhet kvar kontakten med sina föräldrar
- barnen är till största delen placerade i hem som ligger nära hemorten
- en relativt stor grupp (20%) har sin vårdnadshavare utanför kommunen, d v s de omfattas inte av kommunens ansvar för en "helhetssyn" på familjen.
- fäderna förefaller till stor del vara borta ur bilden, både geografiskt och från Socialtjänstens kunskaper/intresse

Kapitel 17: SOCIALTJÄNSTENS FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL SINA FAMILJEHOMSPLACERINGAR

Hur ser Socialtjänstens "operativa nivå" (de som ska göra jobbet) på familjehomsplaceringarna? Här har de vårdansvariga socialsekreterarna på distrikten gett sin syn.

Distriktens ansvarstagande för sina placeringar

Av enkätmaterialen framgår att distrikten i Helsingborg genomgående tar ett aktivt ansvar för sina familjehomsplaceringar. Familjehomsplaceringarna är inga försummade eller glömda "ärenden". Detta står ännu mera klart vid jämförelse med Malmö-undersökningen.

Distrikten har en egen kontakt föräldrarna i nästan 70% av placeringarna (jämfört med 34% i Malmö-undersökningen). Man har en egen kontakt med barnet/familjehemmet i mer än varannan placering. Innehållet i kontakten med familjehemmet/barnet är obekant.

En jämförelse med rapporten "Åtgärd: Familjehomsplacering" (äldre Helsingborgsbarn som skrevs ut från familjehem 1984):

- 21 av de 27 föräldrar (78%) som intervjuades sa att de inte haft någon kontakt med socialsekreteraren under placerings tiden. Endast 4 föräldrar (15%) visste skillnaden mellan socialsekreterare på distrikten och på familjehomsenheten.

Skillnaderna mellan enkätsvarerna i aktuell undersökning och ovan nämnda uppföljningsrapport är stora. Är detta uttryck för reella förändringar av Socialtjänstens arbetssätt eller skulle svaren på frågorna idag bli annorlunda om samma fråga ställts

till föräldrarna??

Vård i familjehem - en permanent lösning

Det mest slående i enkäten är vårdformens permanenta karaktär. Socialsekreterarna tror och/eller vill att barnen ska stanna kvar i familjehemmen vilket genomsyrar arbetet med de aktuella familjerna.

Endast för 10 barn av 152 ses placeringen som en tillfällig åtgärd. Vad som är speciellt anmärkningsvärt är att synsättet så totalt dominerar för de barn som placeras efter 10 års ålder. Inget av de 39 barn som var äldre än 9 år vid placeringen är i sitt nya hem tillfälligt. Trots att de utifrån alla rimliga utgångspunkter redan har en familj som de betraktar som sin egen är Socialtjänstens planering att de ska bo i ett nytt hem under uppväxten.

Endast för 1 av de 90 barn som vid undersökningstillfället var äldre än 9 år fanns en planering om hemgång.

Sannolikt är detta en av förklaringarna till att det har varit svårt att formulera "handlingsplaner" för familjehemsplaceringar i Helsingborg.

Arbetet med föräldrarna

Undersökningen visar imponerande siffror för distriktens kontakt med föräldrarna. Däremot är det ovanligt att kontakterna avser att bidra till familjens återförening. Endast för 13 barn - 9% - fanns det ett sådant syfte. Återigen visar Helsingborg här högre siffror än Malmö (3%) men det är mycket få barn som berörs.

Förutom distriktens kontakter görs en hel del för föräldrarna. Socialtjänsten har pågående eller aktuella insatser (förutom distriktets kontakter) för var tredje barns vårdnadshavare som finns bor kvar i kommunen. Insatserna har dock mycket sällan samband med en planering om att barnet ska återvända hem, oavsett vad som görs. Som exempel kan nämnas de barn vars föräldrar är i eller aktuella för vård på behandlingshem:

Sju (7) barn har föräldrar som är i eller aktuella för vård på behandlingshem. Planeringen för 5 av barnen är permanent placering, för ett barn är planeringen oklar och ett barn är i familjehemmet tillfälligt.

Varför ses vården som permanent?

Sannolikt har för många av föräldrarna olika stödåtgärder provats före placeringen men inte räckt till. Det är troligt att åtskilliga av föräldrarna betraktas som "hopplösa fall", och att socialsekreteraren anser att det bästa för barnen är att stanna där de är.

Samtidigt inställer sig då frågan:

- saknas tilltro till Socialtjänstens (eller andras) förmåga att rehabilitera och/eller stödja föräldrar som har svåra problem?

Göransson m fl fann i en undersökning av Socialsekreterares arbetsmiljö att socialsekreterarna uttryckte närmast total maktlöshet inför det dominerande problemet i barnavårdsarbetet - missbruk hos modern (Göransson m fl 1983).

Vi vet från tidigare forskning - svensk som internationell -

att socialarbetarens roll i sammanhanget är av central betydelse (se bl a Claezon 1987).

Är det så att familjehemsplaceringen anses innehålla så mycket positivt för barnet när socialarbetaren jämför med barnets tidigare liv att placeringen i sig har blivit ett mål? Har omsorgen om "barnets bästa" blivit samma sak som att barnet ska vara kvar i familjehemmet (vilket antagligen oftast är en "bättre uppväxtmiljö" utifrån allmänt vedertagna normer om hur barn bör ha det)?

Eller är de permanenta placeringarna i undersökningen ett exempel på den i forskningen omvittnat vanligt förekommande "welfare drift", barn "i limbo" eller "fosterbarn på driven" i vårt vårdssystem? Tveksamt - undersökningen antyder ett medvetet upprätthållande av långa, s k "ersättningsplaceringar".

Det finns ytterligare ett perspektiv - socialarbetarnas "yttersta ansvar" kombinerat med en pressade arbetsbelastning. Socialsekreterarnas arbetsmiljö har undersökts både för hela Sverige (bl a Göransson m fl 1983) och lokalt i Helsingborg (Helsingborgs kommun 1987). Helsingborgs socialsekreterare svarade bl a i undersökningen att:

- arbetsbelastningen var alldeles för hög - 54%
- man ofta eller nästan alltid inte hinner med arbetsuppgifterna - 51%
- man ofta eller alltid känner sig bunden av en arbetstakt som inte kunde påverkas - 59%
- man alltid eller några gånger i veckan är för trött efter arbetet för en aktiv fritid eller för ett hyggligt familjeliv - 56%

Göransson m fl (1983) fann att det var barnavårdsarbetet som stod för det mesta av stressen. Särskilt indentifierade de rollkonflikterna (stödjande och myndighetsrepresentant) som upphov till påfrestningar.

Oavsett vad som är knutarna i socialsekreterarbetet: konsekvenser uteblir inte och det hjälper inte socialsekreterarna att veta varför de har ont i magen om och när smärtan fortsätter.

Socialsekreterarna vet att om placerade barn återkommer till sina hem väntar mycket arbete med osäker utgång. Ansvar vilar tungt på den som har vårdansvaret. Om barnet är i familjehem är den akuta oron och osäkerheten ofta betydligt mindre, framför allt om placeringen pågått längre än ett år och "hållt". Placeringen som fortsätter är utan tvivel en lösning på socialsekreterarnas problem (Jönsson och Nilsson, opubl 1988).

Min personliga erfarenhet ger mig två bilder från två olika känsloladdade situationer, som gäller både för socialbyråerna och den specialiserade familjehemsenheten. Bilderna är självfallet mycket grova - men återkommande:

- ett barn ska placeras i familjehem. Efter allt slit som föregått omhändertagandet och väntandet på ett bra familjehem uppstår en glad, nästan euforisk stämning. Familjehemmets förtjänster beskrivs, barnets samspel med fosterpappan diskuteras hoppfullt vid kaffet o s v

- ett barn ska hem från ett familjehem. Stämningen är betryckt, oron ligger i luften och är blandad med förtvivlan. Man undrar hur barnet ska klara separationen från

familjehemmet, hur det ska gå "nu när han är van vid att ha en pappa" etc. Fosterföräldrarnas smärta diskuteras. Egentligen är det här inte det bästa men nu blev det ju så, föräldrar har ju rättigheter o s v.

De ökade vårdbehoven

Eller är det så att föräldrarna utgör en slags restgrupp som det inte går att rehabilitera?

Från socialarbetare framförs ofta påståenden om att vårdbehovet hos de idag familjehemsplacerade barnen har ökat, därav de längre vårdtiderna och det ökade behovet av stöd, "expert-hjälp" m m till familjehemmen. Som stöd brukar man ofta åberopa Larssons och Ekensteins (1983) undersökning av orsakerna till placering på spädbarnshem i Stockholm 1970, 1975 och 1980. De fann en signifikant ökning över tid av missbruk och psykiska störningar hos mödrarna bland placeringsorsakerna, jämfört med en minskning av mera allmänna sociala bakgrundsskäl, t ex bostadslöshet m m.

Men - de flesta barn är spädbarnsplaceringar. Utan att gå in på utvecklingspsykologisk forskning kan man i alla fall konstatera att i socialarbetardiskussioner ses vårdbehovet oftast som ökande parallellt med åldern vid placeringen.

Andersson (1988) fann när hon gjorde en uppföljningsundersökning av barnen i "Små barn på barnhem" (1984) att barnen inte avvek vad gällde psykiska störningar från större normalgrupper av barn (några barn var i familjehem, några var hemma).

Det är tveksamt om vårdbehoven för och skadorna hos enskilda barn har ökat sedan t ex 1970 och det förefaller än mera tvek-

samt om det är en slags "objektiv" orsak till långa placeringar. Däremot är det troligt att föräldrarnas, och speciellt mödrarnas missbruksproblem har ökat (Larsson och Ekenstein).

Olika förhållningssätt?

Claezon och Larsson drog som slutsats av sina studier av hur socialsekreterare i Umeå arbetade med "barnavårdsärenden" bl a att socialsekreteraren har en nyckelroll i alla placeringsärenden (Claezon & Larsson 1985). Det centrala var valet av ett aktivt eller ett passivt förhållningssätt.

Det är svårt att bedöma och förklara de påtagliga skillnader som finns i olika undersökningsdata mellan de olika distrikten. Socialsekreterarna vid ett distrikt - B - verkar inta ett aktivare förhållningssätt än sina övriga kollegor. De har - jämfört med övriga distrikt - påtagligt färre långtidsplacerade barn som har förlorat föräldrakontakten och förefaller vara avsevärt aktivare i planering och genomförande av umgänge barn/föräldrar än kollegorna på övriga distrikt. Slutligen finns barnpsykiatriska insatser aktuella i nästan var tredje placering - 30 % - jämfört med att tre distrikt har liknande åtgärder/stöd i 5% eller mindre av sina placeringar.

Kapitel 18: ÄR DETTA EN FAMILJEHEMSVÅRD ENLIGT SOCIALTJÄNSTENS
MÅL OCH INTENTIONER? JÄMFÖRELSE MED "DEN GAMLA FOSTERBARN-
VÅRDEN"

Hur ser Socialtjänstlagens familjehemsvård ut jämfört med fosterhemsvården från cirka 1970?

Antalet barn i fosterhem/familjehem

Fosterhemsutredningen fann att den officiella statistiken, som byggde på registeruppgifter från kommunerna, ofta var felaktig d v s att den innehöll ett något större antal fosterbarn än vad som fanns. Det gällande måttet är antal barn i fosterhem 31 december under ett visst år.

Vi vet att antalet fosterbarn (barn 0-15 år som stadigvarande bodde i annat hem än det egna, alltså både omhändertagna och s k privatplacerade) mer än halverades på 20 år - från cirka 35.000 1950 till nästan 16.000 1969 (SOU: 1974:7, SCB-uppgifter) Minskningen under 50- och 60-talet bestod huvudsakligen av privatplacerade barn. Antal omhändertagna barn minskade i liten omfattning 1961 - 1971, de år Fosterbarnsutredningen fann relevant statistik för.

Fosterbarnsutredningen uppskattade antalet omhändertagna barn 0-15 år vid undersökningstillfället 1970 till 10.000-11.000 och 14.000 totalt (inklusive privatplaceringar).

Enligt officiella siffror från 1971 fanns drygt 16.000 barn i fosterhem, privatplacerade barn medräknade (SOU:1974:7).

1980 var antalet fosterbarn 13.800 (SCB-uppgifter). M a o en minskning med drygt 2000 barn på 9 år (cirka 14%). Uppdelning

privatplaceringar/omhändertagna barn finns ej tillgängligt enligt SCB.

1982 kommer den nya lagstiftningen och med den andra åldersgränser. I följande tabell visas utvecklingen av antal barn i familjehem 1982-1987 (enligt uppgifter från SCB):

tabell 22: antal barn i familjehem 31 dec aktuellt år

år	antal	diff (n)	
1982	12.873		
1983	12.634	-239	
1984	11.930	-709	
1985	11.441	-489	
1986	10.512	-929	
1987	10.158	-354	
tot		-2.715	-21%

Under fem år minskade antalet barn i familjehem med drygt 2.700, d v s 21%.

Tidigare i undersökningen (tabell 1) visades den kvantitativa utvecklingen under 80-talet för både Helsingborg och Malmö. Helsingborgs minskningar är mindre än för riket i övrigt medan Malmös är större. Vid genomgång av intern statistik framkommer att antalet placeringar/år minskat nästan varje år medan antalet utskrivna p g a åldersskäl vissa år varit vida fler (intern statistik från familjehemsenheterna).

Även här borde demografisk statistik ingå i ett resonemang om kvantitativa förändringar. Men det verkar ändå säkert att antalet barn har minskat sedan Fosterbarnsutredningens tid

(även om vi bara räknar med de omhändertagna). Sedan den nya lagstiftningen tillkom har minskningen varit kontinuerlig. Tiden sammanfaller med en vårdideologisk brytningstid - den i början oförsonliga debatten mellan "Barnens rätt"-skolan och den "relationsorienterade" skolan. Under 80-talets början rasade även omhändertagandedebatten i massmedia (se diskussion i SOU:1986:20).

Några kännetecken för den gamla fosterhemsvården

- nästan hälften av barnen var spädbarnsplaceringar
- de flesta barnen var placerade på stort avstånd från sina hemorter
- långa vårdtider
- många var utan kontakt med föräldrarna
- sannolikheten var liten att barnet skulle få sin uppväxt i sina biologiska hem (Skå rapport 46)
- mycket lite stöd till föräldrarna

Några kännetecknen för den nya familjehemsvården enligt denna undersökning

- nästan hälften av barnen är spädbarnsplaceringar
- de flesta barnen är placerade nära sina hemorter
- långa vårdtider

- många men färre än 1970 är utan kontakt med föräldrarna
- barnen planeras huvudsakligen få sin uppväxt i familjehemmen
- visst stöd ges till föräldrarna men utan att det ingår i en planerad återförening av familjen

Jämförelsen

Om vi använder denna undersökning - och Malmö-undersökningen - som underlag för jämförelse mellan "den gamla" fosterhemsvården och "den nya" familjehemsvården framkommer:

1. Antalet barn i vårdformen har minskat, framförallt sedan den nya lagstiftningens tillkomst
2. Närhetsprincipen har uppfyllts men utan att den ursprungliga tanken om att den skulle underlätta familjerna återförening har bibehållits.
3. Föräldrar till placerade barn får idag troligtvis mer stöd och hjälp än 1970 men utan att detta är knutet till en planering om att barnet ska hem igen.
4. Familjehemsvården fortsätter vara en verksamhet för huvudsakligen permanenta placeringar.
5. Vårdtiderna är fortfarande mycket långa
6. Många barn - men delvis färre - fortfar att vara utan kontakt med sina föräldrar.

Är det så att fosterbarns-/familjevården har minskat i omfat-

ting medan vårdformens inriktning förblivit den samma - nya hem till barn som inte ska tillbaka till sina egna?

I ljuset härav förefaller resonemanget om "ersättnings- och stödplaceringar" mest fungera som ett sofistikerat instrument för att sanktionera en verksamhetsinriktning som har förändrats i tämligen liten omfattning. Om man dessutom betänker att begreppen har myntats i Stockholm där Socialtjänstlagens närhetsprincip inte hindrat kommunen från att fortsätta familjehemsplacera barn från Skåne till norra Norrland blir bilden ännu tydligare.

En "fosterhemsförvaltning"?

Synen på familjehemsvården från Socialtjänstens operativa nivå verkar ha ett huvudsakligen förvaltande perspektiv.

Barnen kommer in i vårdsystemet och organisationen förvaltar sedan sina placeringar samt styr sina ansträngningar efter föreställningen att barnen ska vara kvar i vårdsystemet. Resultatet blir sannolikt att detta i sig bibehåller många placeringar. Detta kan ske utifrån ett mera aktivt förhållningssätt (Helsingborg) eller ett mera passivt (Malmö).

Med andra ord - en "Fosterhemsförvaltning".

Dock finns sannolikt betydande skillnader mellan olika kommuner. Undersökningens underlag är från en större kommun - Helsingborg - med ett fylligt jämförelsematerial från en storstadskommun - Malmö.

Vad styr "Fosterhemsförvaltningen"?

"Varför är det på detta viset?" Vi väntar på svar från forskningen om hur genomgripande förändringar av stora, slutna människobehandlande system sker. Vilka kombinationer av krafter och aktörer, ideologi och politik, tidsbestämda förutsättningar och ekonomiska villkor styr och förändrar de slutna systemen? Är det möjligt att identifiera mekanismerna? Förhoppningsvis kommer en del fruktbara tankegångar ut av Sunesson/Mallanders framtida studie om avinstitutionaliseringen (forskningsansökan 1989).

Varför är det så svårt att vända utvecklingen inom det kommunala sociala arbetets sfär? Projekten kommer och går men socialbyrån och den traditionella ärendehandläggningen består (Levin, forskningsansökan 1989).

Vi vet att i USA har genomförts stora förändringar i förutsättningarna för och inriktning på familjehemsvården som resulterat i bl a att 75% av barnen flyttat hem efter 1,5 år (Marie Hessle på Sättra Bruk, Allm Barnhuset 1986). Varför är samma system i sin inriktning så förvånansvärt oförändrat här trots en värderingsmässigt radikalt förändrad lagsiftning?

Finns stöd i lagstiftningen för inriktningen mot permanent vård?

Kortfattat kan konstateras att det saknas stöd i lagstiftningen för att från början vid omhändertagandet planera permanenta familjehemsplaceringar annat än i undantagsfall. Socialtjänsten har heller inte fått mandat för en familjehemsvård som är huvudsakligen inriktad på att ge berörda barn nya hem under uppväxten.

Det förefaller som om familjehemsverksamheten i Helsingborg och Malmö härvid avviker från Socialtjänstlagens grundtankar och intentioner.

Skör grund under uppväxten

Förutom den permanenta vårdens bristande anknytning till rådande lagstiftnings intentioner finns ytterligare ett starkt argument mot de långa, permanenta placeringarna:

- de är sköra konstruktioner som kan spricka och falla sönder av flera orsaker som socialarbetaren inte kan kontrollera

Ett fosterbarn försätts i en riskfylld och obestämd rättslig position om han/hon ska vara placerad under uppväxten. Fosterbarnet saknar så gott som alltid familjerättsliga band till familjehemet. Vårdnadshavare är vanligtvis fortfarande föräldrarna. Det finns visserligen möjlighet för Socialnämnderna att hos tingsrätten begära överflyttning av förmyndarskapet till fosterföräldrarna (med bibehållande av ersättningen) men denna möjlighet har hitills använts mycket lite av kommunerna, enligt uppgifter från Socialstyrelsen. Eftersom barnets rättsliga anknytning till familjehemet är det samma som ett institutionsplacerat barns till institutionen kan placeringen upphöra mycket plötsligt.

Föräldrarna kan - trots att Socialtjänsten planerat annorledes - besluta att ta hem barnet. Detta kan göras direkt om det är en Sol-placering (majoriteten av Helsingborgsplaceringarna) och om det inte finns skäl för socialnämnden/länsrätten att då ändra lagrummet för placeringen till jml LVU. Om placeringen är jml LVU kan föräldern när som helst begära att omhändertagandet upphör, t o m utanför tidsramar i vård- och behand

lingsplaner. Är barnet äldre än 10-12 kan han/hon få inflytan-
de över vad som händer. Men det är långt från självklart att
barnet vill vara kvar i familjehemmet när det tillfrågas.
Flyttningsförbudet i Sol §28 avser akuta förhållanden och kan
inte användas för att hålla ett barn kvar i familjehemmet
under dess uppväxttid.

Familjehemmet kan - när de vill - avsluta barnets vistelse i
hemmet. Oavsett placeringens längd. I familjehemsdebatten
används begreppet "psykologisk förälder" flitigt. "Barnens
Rätt-skolan " menar med "psykologisk förälder" den som ger
barnet omvårdnad och ett gott hem (Goldstein m fl 1978) medan
"Relationsskolan" menar den internaliserade föräldern (se bl a
Vinterhed m fl 1981). M a o den som barnet tänker på som sin
förälder, oavsett om föräldern är huvudsakligen frånvarande ur
barnets liv. Men - ingen av skolorna har diskuterat när eller
om fosterbarnet blir ett "psykologiskt barn" (hos foster-
föräldrarna internaliserat barn?), d v s ses som familjens
 eget under alla omständigheter.

Barnet själv kan ha andra uppfattningar än Socialtjänsten om
sin placering i familjehemmet. Han/hon kan se familjehemmet
som just ett fosterhem och ha sina känslomässiga rötter kvar
hos föräldrarna. Vilket ibland resulterar i rymningar eller
omplaceringar i tonåren.

Den planerat permanenta placeringen kan m a o upphöra oplane-
rat på tre sätt:

- genom att föräldrarna avslutar placeringen
- genom att familjehemmet avslutar placeringen
- genom att barnet avslutar placeringen.

Familjehemsplacering under uppväxten är en skör social bas för barnet.

Den flesta såväl svenska som utländska forskare är eniga om att långvarig familjehemsvård försätter såväl barn som fosterföräldrar i en "grå zon" av otrygghet och osäker tillhörighet med negativa konsekvenser för alla parter (Claezon 1987). Däremot är forskarna oeniga om lösningen på problemet.

Barnen i "Åtgärd: Familjehemsplacering"

I rapporten "Åtgärd: Familjehemsplacering" (1987) undersöktes en årskull äldre utskrivna barn från Helsingborgs familjehemsvård. I materialet finns information som visar på en av riskerna med de planerat permanenta placeringarna. Även om underlaget litet, eftersom barnen var få och eftersom det bara är en enda undersökning, är uppgifterna ändå en påminnelse om de permanenta placeringarnas problematik.

Vad hade hänt barnen i rapporten under familjehemstiden? Bilagan i slutet av rapporten visade förutom av lagrum, barnens kön, etc även placeringstid och antal familjehemsplaceringar/individ. Efter vissa kompletteringar från en av rapportens författare (Margot Knutsson) framtonade några tänkvärda siffror om barnens öden:

I rapporten fanns 27 barn (av 35 totalt) som varit placerade i familjehem 5 år eller längre. Majoriteten - 14 st - (52%) av dessa hade under vårdtiden blivit omplacerade. Flera av barnen hade blivit omplacerade mer än en gång.

Med "omplacering" menas här en oplanerad och oväntad omplacering från ett familjehem till ett annat. Placeringar

från jourhem till familjehem tas inte med eftersom dessa nästan alltid är planerade "omplaceringar".

Siffrorna blir än mer tillspetsade om placeringarna delas upp enligt släktskap/icke-släktskap i det första familjehemmet - som planerades bli det enda:

tabell 23: omplaceringar av barn med plac tid >5år enligt släktskap med familjehemmet ("Åtgärd: Familjehemsplacering")

	första placeringen i					
	icke-					
	släktinghem		släktinghem		samtliga	
	n	%	n	%	n	%
omplacerade	12	75	2	18	14	52
ej omplacerade	4	25	9	82	13	48
summa	16	100	11	100	27	100

Av 16 barn som från början placerades i icke-släktinghem hade 12 blivit omplacerade. 11 barn placerades från början i släktinghem och av dessa blev sedan 2 omplacerade (oplanerat).

Detta innebär att 75% av barnen med över 5 års vårdtid som från början placerades i icke-släktinghem blev omplacerade jämfört med 18% av de barn som placerades i släktinghem.

Det är angeläget med ett påpekande: antalet omplaceringar/år i Helsingborg har minskat avsevärt de sista 3-5 åren. Orsaken är - enligt familjehemssektionen - att man nu använder den s k "Kälvestensmodellen" vid bedömning/urval av familjehem.

I "Åtgärd: Familjehemsplacering" ingick inte långtidsvårdade barn som skrivits ut från familjehemmen till "annan vårdform", d v s de som flyttat till en institution. Som tidigare nämnts visar Stockholms statistik att vart femte (19%) från familjevården utskrivet barn överförs till annan vårdform (konf rapport Sättra Bruk 1986).

Hagastensplaceringarna

En annan lokal påminnelse om osäkerheten med långa familjehemsplaceringar finns i ungdomshemmet Hagastens erfarenheter. Hagasten är en privat ungdomsinstitution i Helsingborg som öppnade i april 1987. Under de 9 månader som ungdomshemmet var i drift under 1987 tog man emot 12 Helsingborgsungdomar.

Av dessa hade hälften - 6 st - långa vistelser i familjehem bakom sig. 5 st (av de sex) placerades under de två första månaderna, april och maj. Vilket tyder på ett stort akut behov. Tillsammans hade ungdomarna varit placerade drygt 56 år i familjehem (källa: statistik från Hagasten):

tabell 24: Hagastensungdomar plac 1987 från Hbg som varit i familjehem > 3 år

individ nr	antal år i familjehem
1	14
2	12
3	11
4	9
5	7
6	3,5
summa	56,5

Andra undersökningar

Vinterhed m fl skrev i den första "barn-i-Kris-boken" 1981 att "Engelska undersökningar visar att fosterhemsplaceringar ofta bryter samman, i vissa områden i femtio procent av fallen, i regel med omplaceringar som följd". (sid 167) Vilka undersökningar som avses framgår ej.

Ingvar Nylander (professor i barn- och ungdomspsykiatri i Stockholm) uppger i brev till Lagerberg (Lagerberg 1984) att under ett år då han arbetade som socialläkare placerades 1800 Stockholmsbarn i enskilda hem. Under första veckan misslyckades 600 av dessa och barnen fick tas hem igen eller till barnhem.

I Hessles rapport från Barn-i-kris projektet (1988) hade nästan inga barn utsatts för oplanerade omplaceringar under en två-årsperiod. Andersson fann i sin uppföljningsundersökning (1988) fyra till fem år efter familjehemsplacering av små barn som tidigare varit på barnhem att hälften av barnen som inte bodde hemma hade bott i samma familjehem hela tiden. Den andra hälften hade flyttat en eller flera gånger, växlat mellan hem, barnhem och familjehem. Endast ett barn hade flyttats mellan olika familjehem.

Helsingborgs oplanerade omplaceringar mellan olika familjehem har minskat avsevärt. Samma verkar gälla för Malmö. Detta är, enligt socialarbetarna, de positiva konsekvenserna av intervju- och bedömningstekniken i den s k "Kälvestens-modellen". Man kan tidigt sälla bort mindre lämpliga fosterföräldrar.

Det är knappast troligt att intervjutekniken är den enda, om ens den största förklaringen till minskade omplaceringssiffror. Det finns rimligtvis fler:

- volymen har minskat
- samtidigt har antalet socialsekreterare ökat vilket har inneburit förbättrade möjligheter att "sköta" placeringarna
- kanske har benägenheten att låta barnet återvända hem när en placering havererat ökat.
- benägenheten att placera tonåringar bör ha minskat.

Dessutom är tidsfaktorn viktig. Barnen i "Åtgärd: Familjehemsplacering" hade varit många år i familjehem, flera av dem i hela sin uppväxt. Hessles barn hade varit två år i familjehemmen. Andersson (1988) studerade familjehemsplacerade förskolebarn varav få hade nått förpuberteten och inga blivit tonåringar, de explosiva åren i familjehemsplaceringarna.

Kapitel 19: TVÅ SPECIELLA FRÅGOR

Återstår två separata frågor som diskuteras kortfattat:

- det familjerättsliga perspektivet
- släktinghemsplaceringarna

Familjehemsplaceringarna ur familjerättsligt perspektiv

Mot bakgrund av bl a de mycket långa vårdtiderna är det förvånande att så få av barnen som 5% har särskilt förordnad förmyndare (I Malmöundersökningen var detta nästan tre gånger så vanligt). Bestämmelserna i bl a Föräldrabalken 6 kap, §§ 7 och 8 ger Socialnämnden en viktig roll vad avser bevakningen av barnets rätt till en en vårdnadshavare. Vårdnadshavaren är i lagstiftarnas ögon tveklöst den viktigaste personen i barnens liv:

"Den som har vårdnaden har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt § 1 (rätten till omvårdnad, trygghet och en god fostran - ut:s kommentar) blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och andra omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning" (Föräldrabalken, 6 kap, § 2).

I enkäten finns 19 barn som placerades i spädbarnsåldern (0-3 år) och som varit i familjehemmet mer än 10 år. Av dessa har 3 barn särskilt förordnade förmyndare. Bland de spädbarnsplacerade barnen finns 11 st som idag är tonåringar och som saknar kontakt med sina föräldrar. Endast ett av dessa har särskilt förordnad förmyndare.

JO tog upp de långtidsplacerades barnens behov av annan vårdnadshavare vid inspektionen av Malmö kommuns familjevård 1984. Han citerar i protokollet vad Socialutskottet (1979/90:44, sid 99) anförde:

"När en lång tids vård enligt LVU kan förutses kan det vidare ibland vara påkallat att överväga om inte Socialnämnden istället bör verka för att det utses en annan vårdnadshavare för barnet. Detsamma gäller om inte vården har kunnat avslutas trots långvariga och omfattande insatser från nämndens sida. Att socialnämnden är skyldig att bevaka och vid behov aktualisera sådana frågor följer bl a av 6 kap 9 § föräldrabalken (numera även 6:7 jfr även 6:8). Socialnämnden bör således se till att inte vård enligt LVU inleds eller fortsätter i fall där byte av vårdnadshavare hade varit en för barnet bättre åtgärd."

I föräldrabalkens 6:e kap §8 står:

"Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade förmyndare utöva vårdnaden om barnet. Frågan om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden"

I propositionen 1981/82:168 anges att bestämmelsen inte ska tillämpas när en förälder håller god kontakt med barnet.

Möjligheterna för Socialnämnderna att utnyttja §8 har använts i mycket liten omfattning, enligt uppgifter från Socialstyrel-

sen.

Är detta uttryck för "welfare drift"? Eller är det så att det är för bökigt och alltför tidskrävande att arbeta för vårdnadsöverflyttning av familjehemsplacerade barn jämfört med vad socialsekreterarna tror att det ger i utbyte för parterna? ("Det finns viktigare saker att göra - det får vänta...")

Det är dock högst berättigat att ställa frågan om ett ökat användande av överflyttning av vårdnaden till fosterföräldrarna verkligen skulle reducera problemet med att fosterbarn ibland stöts ut ur familjehemmet.

Släktinghemsplaceringarna

Att familjehemsplacera barn hos släktingar är en omtvistad fråga. Hos socialarbetarna finns det mycket av skepsis mot det lämpliga i att "hålla kvar problemen inom familjen".

I rapporten "Åtgärd: Familjehemsplacering" (Helsingborgs Socialförvaltning 1987, Hansson och Knutsson) diskuterar författarna släktingplaceringarna bl a ur ett metodperspektiv:

"Det som otvetydigt är en mycket stor fördel med placeringar i släktinghem är att barnen även efter det att placeringen upphört har en naturlig samhörighet. Men återigen - lyckas man bevara barnets relationer med föräldrar och släkt under placeringstiden, varför skulle inte barnet även efter placeringen kunna känna sig som en del av en hel familj? Har barnet dessutom bott i ett engagerat och bra fosterhem har det förhoppningsvis kunnat växa upp till en självständig individ övertygad om sitt eget värde och detta utan att som släktingbarn behöva ta så mycket hänsyn till den ursprungliga konflikten-

mellan mor och mormor."

Flera forskare, bl a Kerstin Vinterhed, har anfört betänkligheter mot släktingplaceringarna ur främst ett familjepsykologiskt perspektiv. Vinterhed skriver bl a :

"Ibland grips man av en önskan att befria dessa barn från deras sociala och psykologiska arv, låta dem bryta cirkeln och börja om på nytt". (Vinterhed 1985:69)

Är inte detta samma önskan som styr de tidiga och långa familjehemsplaceringarna?

Jag har inte hittat någon "utvärderingsforskning" som behandlar släktinghemsplaceringar ett längre tidsperspektiv. Resultaten från uppföljningsstudien "Åtgärd: Familjehemsplacering" verkar dock tala för släktinghemmen.

Om vi lämnar det psykologiska perspektivet för att istället formulera två basala krav på en familjehemsplacering blir släktinghemmen mer attraktiva (jfr Nilsson/Sundquist odat):

1. - barnet ska under placeringstiden inte förlora kontakten med sina föräldrar
2. - barnet skall inte utsättas för oplanerade omplaceringar, d v s placeringen ska "hålla" tills barnet ska hem eller till eget boende

Svaren i föreliggande undersökning visar att endast 13% av de släktinghemsplacerade barnen har förlorat kontakten med sina föräldrar jämfört med 33% av de barn som var i icke-släktinghem. Detta trots att de släktinghemsplacerade barnen hade

längre placeringstider och att det rådde besöksförbud för några barn. Vinterhed (1983) skrev i sin rapport från "Barn-i-kris projektet" att det förefall som om kontakten barn/föräldrar ofta lättare upphölls i släktinghemmen.

I rapporten "Åtgärd: Familjehemsplacering" hade, som tidigare nämdes (av barnen med 5 års vårtid eller mer), 17% av släktinghemsplaceringarna lett till omplaceringar jämfört med 75% av de andra .

För många invandrargrupper är tanken på att ens barn ska bo hos en främmande familj som är uppletad av de sociala myndigheterna fullständigt oacceptabel och obegriplig. Detta ses istället som en skyldighet för slakten, d v s familjen.

Utifrån resonemangen ovan - men också mot bakgrund av den medvetenhet om de sociala nätverkens positiva betydelse som idag uppges styra det sociala arbetet - är det rimligt att i varje fall ifrågasätta den restriktiva hållning mot släktinghemsplaceringar man så ofta möter från socialarbetare.

När jag som ny fosterhemssekreterare i Malmö 1978 klagade på en del mormödrar som på äldre dagar tagit hand om barnbarn, påpekade mina äldre och mera erfarna kollegor:

"Jo - de kan vara lite knepiga ibland de där släktinghemmen. Men de slänger i alla fall inte ut ungarna. Placeringarna håller."

AVSLUTNING: EN PERSONLIG REFLEKTION

Efter att ha haft möjligheten till att göra en studie av den pågående familjehemsvården - om än en begränsad sådan - aktualiseras många minnesbilder från tiden då jag arbetade inom familjevården.

Mest minns jag föräldrarnas bild av familjehemsvården, såsom den förmedlades till mig under långa bilresor till och från familjehem eller runt köksbord i förortslägenheter.

När socialarbetarna föreslog familjehemsvistelse för barnet till en förälder (nästan alltid modern) i kris var motståndet oftast kompakt. När mamman gav med sig och accepterade socialtjänstens "bistånd" i denna form var det vanligtvis med uppgivenhet. Anledningen till att man inte ville medverka till att ens barn placerades i familjehem var enkel:

"Det vet ju man hur det går. När han väl är i fosterhem kommer han aldrig hem igen. Min kompis (eller släktings) N N:s tös hamnade i fosterhem för två år sedan - bara "tillfälligt" så dom - och hon är kvar där än."

Eller om socialarbetarna och fosterföräldrarna:

"De vill min själ inte att jag ska få hem henne (barnet) igen."

Som familjehemssekreterare gick jag ofta till Malmös barnhem Enebacken på konferenser. Enebacken hade mycket föräldramedverkan i sin verksamhet och hade ett förvånansvärt stort förtroendekapital hos föräldrarna (Andersson 1984). Då föräldrarna som var på barnhemmet såg mig eller någon av mina

kollegor blev blickarna fientliga och sorlet steg:

"Vems barn är de nu ute efter?"

Jag har träffat föräldrar (och barn) som i princip tiggde på sina bara knän om att barnet skulle få fortsätta vara på barnhemmet, hur länge som helst. Bara inte fosterhem. Självfallet fanns det många starka skäl till motviljan att få barnen familjehemsplacerade men "åtgärdens" förmodade karaktär av slutgiltig lösning (speciellt för de små barnen) var det som föräldrarna själva anförde.

Vi gav dem ofta svaret "Det beror på dig hur det blir." när de frågade om framtiden. Enligt många forskare (Andersson 1984 m fl) är detta långt från hela sanningen. Mycket i denna undersökning - och i den refererade Malmö-undersökningen - verkar snarare bekräfta än motsäga föräldrarnas bild av socialtjänstens förhållningssätt.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Andersson, G (1984) Små barn på barnhem. Malmö: Liber
- Andersson, G (1988) En uppföljning av barn som skilts från sina föräldrar. Lunds Universitet/
Meddelande fr Socialhögskolan 1988:1
- Barn-i-kris gruppen (1980) Barn i fosterhem - en konferensrapport.
Skå Rapport nr 49, Stockholms
Socialförvaltning
- Barn-i-kris gruppen (1981) Metodsamanställning - barn i kris-
projektet. Skå Rapport nr 59,
Stockholms Socialförvaltning
- Bergmark, A
Oscarsson, L (1988) Drug Abuse and Treatment. Stockholm:
Almqvist & Wiksell International
- Bohman, M (1980): Barnens framtid måste avgöras i tid.
Artikel i Dagens Nyheter 1980-06-10.
- Bohman, M intervju med (1983): "Barnets osäkra
ställning påvisas" Artikel i Dagens
Nyheter 1983-03-01 av Barbro Jörberger.
- Börjesson, B (1976): I föräldrars ställe. Stockholm:
AWE/Gebers
- Börjesson, B et al (1979) Barn i kris - utveckling av ett
forskningsprojekt. Skå Rapport nr 46,
Stockholms Socialförvaltning

- Cederström, A & Hessele (1980) Barn i kris - yt- och djupanpassning hos fosterbarn. Skå Rapport nr 50, Stockholms Socialförvaltning
- Claezon, I (1981): Fakta, forskning och föreställningar om fosterbarnsvård. Umeå Universitet
- Claezon, I (1987): Bättre beslut. Umeå Universitet
- Claezon, I & Larsson, S-B (1984) Att skilja barn frånföräldrar. Umeå Universitet
- Claezon, I & Larsson, S-B (1985) Det svåra valet. Stockholm: Liber
- Eliasson, R-M (1987) Forskningsetik & perspektivval. Stockholms Socialförvaltning, FoU-rapport 7A
- Forsling, S (1987): 444 Stockholmsungdomar i kris. Stockholms Läns Landsting
- Goldstein et al (1978) Barnens rätt eller rätten till barnet? Stockholm: Natur och Kultur
- Grönwall, L & Nasenius, J (1981) Socialtjänstens mål och medel Stockholm: Skeab
- Gustavsson, K & Hardlund, K (1979) 47 fosterbarn från Skå - en uppföljningsstudie. Stockholms Universitet/Psykologiska Institutionen

- Göransson, I et al (1983) Socialsekreterarnas arbetsmiljö. Stockholm: Liber
- Hagelin, K & Levin, C (1988) Basenheten i Rosengård. Lund: Studentlitteratur.
- Hansson, B & Knutsson, M (1987) Åtgärd: Familjehemsplacering Helsingborgs Socialförvaltning
- Helsingborgs Socialförvaltning (1987) Enkät angående socialsekreterarnas arbetsmiljö. Stenciler
- Hemschen, H (red) (1979) Barn i stan. Folksam/Stockholms stadsmuseum/Tidens förlag
- Hessle, S (1984): Kan vi förstå barn? Artikel i Socionomen 22/84.
- Hessle, S (red) (1985) När barnet kommer hem. RFFR
- Hessle, S (1985): Hellre institution än familjehem. Artikel i Socialt Arbete 3/85.
- Hessle, S (1988): Familjer i sönderfall. Göteborg: Norstedts
- Håkansson, H (1985): Samtal om fosterbarn. Stockholm: Skeab
- Håkansson, H & Stavne, K (1983) Jag känner mig så himla osäker Stockholm: Skeab

- JO Tor Sverne (1985): Barn i familjehem - en undersökning av hur socialnämnderna fullgör sina uppgifter inom familjehemsvården. Riksdagens ombudsmän. Dnr 2989-1985
- JO Tor Sverne (1984) Protokoll från inspektion av socialförvaltningen i Malmö kommun, dat 1982-12-04 -06
- JO (1987) om bistånd till äldre tonåringar, d nr 1954-1987.
- Jonsson, B (1983) Barn och Familjer. Stockholm: Liber
- Jonsson, G (1969) Det sociala arvet. Stockholm: Tiden
- Jonsson, G (1973) Att bryta det sociala arvet. Stockholm: Tiden
- Jönsson, G (1988) Socialsekreterarnas arbetsmiljö - sammanställning av några undersökningar av socialsekreterarnas arbetsmiljö. Helsingborgs Socialförvaltning
- Kälvesten, A-L (1973) 40 fosterfamiljer med Skå-barn. Stockholm: A&W
- Kälvesten, A-L et al (1983) Familjepsykologi. Stockholm: Liber
- Kälvesten, A-L (1985) Om fosterbarnsvård - fyra böcker recenseras. Psykisk Hälsa 1985:4

- Lagerberg, D (1984): Fosterbarn - forskning, teori och debatt. Stockholm: Rädda Barnen/Skeabs
- Larsson. G & Ekenstein (1983) Institutional Care of Infants in Sweden. Child abuse and neglect nr 7, 1983.
- Levin, C (1989) Forskningsansökan till DSF
- Liedbäck, J (1987) Hälsoprofil för Helsingborgs sjukvårdsdistrikt. Enheten för förebyggande vård/Primärvårdsavdeln i Helsingborgs Sjukvårdsdistrikt.
- Lindén, G (1979) Hur mår barnen? Malmö Socialförvaltning
- Lindén, G (1982) Byta föräldrar. Malmö: Liber
- Linderot, S (1988) Narkotikamissbruket i Helsingborg - pm inför socialnämndens sammanträde. 1989-02-28. Hbg:s Socialförvaltning.
- Länsstyrelsen, M-län (1988) Redovisning av enkäter/ Vissa metoder i barnärenden - sammanställning av svar och kommentarer. Dat 1988-12-29, d nr 32.209-67-86.
- Mallander, O (1989) Forskningsansökan till DSF
- Mattsson, H (1984) Den goda förmyndaren. Stockholm: Liber
- Malmö Soc förvaltning /Vinnerljung (1981) Sammanställning över kartläggning av långtidsplacerade barn. Internt PM dat 1981-09-15.

- Malmö Soc förvaltning intern skrivelse om familjehemsvården,
se Nilsson, G (1986):
"Distriktsförlagd familjehemsvård..."
- Mlynar, Z (1988) Min kamrat Gorbatsjov. Stockholm:
Ordfront
- Nilsson, G (1986) Distriktsförlagd familjevård - bakgrund,
förslag, genomförande. PM Malmö
Socialförvaltning
- Nilsson, G &
Jönsson, L (1988) Mötet mellan två värdar - utvärdering av
en familjs möte med Socialtjänsten.
Lunds Universitet/Socialhögskolan
Stencil.
- Nilsson, I &
Sundqvist, S (odaterat, trol 1986) Samverkan i kris - en studie av
fosterbarn i fosterbarnsorganisa-
tionen. Uppsats vid psykologiska
institutionen vid Lunds Universitet
- Norén; A (1987) Narkotikamissbrukets omfattning i Malmö
1987. Malmö Socialförvaltning
- Persson, B (red)
(1984) Att skilja barn från föräldrar.
Stockholm: Natur och Kultur
- Prop 1979/80:1: Om Socialtjänsten.
Regeringsproposition, del A.
- Salonen, T (1988) Malmö - i kulmen av fattigdomscykeln.
Lunds Universitet/Meddelande från
Socialhögskolan 1988:4

- Socialdepartementet Översyn av LVU. Ds S 1987:3
(1987)
- Socialstyrelsen & Att flytta hem - om barns flyttning
Allmäna Barnhuset från familjehem.
(1986) Konferensrapport från Sättra Bruk
- Socialstyrelsen, 1982:2: "Familjehem"
Allmäna Råd 1986:5: "Barn och Unga i familjehem"
- Socialstyrelsen, Barn och ungdom i familjehem - rapport
PM 75/84 från ett idéseminarium på Sättra Bruk.
- Socialstyrelsen, Familjehemsvård - ett känsligt samspel.
PM 1988;7
- Socialstyrelsen 1978:10 "Barn och ungdom i familjehem"
Redovisar 1980:2 "Barn och ungdomspsykiatrisk
 verksamhet i Sverige"
 1987:8 "Vård i familjehem - hur vill
 vi ha den?"
- SOU 1974:7: Barn och ungdomsvård. Betänkande av
 Fosterbarnsutredningen.
 Socialdepartementet/Stockholm
- SOU 1986:20: Barns behov och föräldrars rätt.
 Betänkande av Socialberedningen.
 Socialdepartementet/Stockholm
- Sylvander, I et al Barn och separationer. Malmö: Ut-
(1982) bildningsproduktion

- Tilander, K (1985) Att vara utsatt. Karlstads Kommun
- Vinterhed, K et al Barn i kris. Stockholm: AWE/Gebers
(1981)
- Vinterhed, K (1985) De andra föräldrarna. Stockholm: Skeab

Muntliga uppgifter

Statistik från Familjevårdssektionen vid Malmö
Socialförvaltning

Statistik från Familjehemsenheten vid Helsingborgs
Socialförvaltning

Statistik och intervjuer med personal från Hagastens
Ungdomshem i Helsingborg

Statistik från SCB-Stockholm, Anders Ohlsson.

I serien **MEDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN** har tidigare utkommit:

- 1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund
- 1981:2 **EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 **INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 **EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin
- 1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrison
- 1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér
- 1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby
- 1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910** av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977** av Åke Elmér
- 1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning** av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 **AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson
- 1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 **ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson
- 1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson
- 1986:1 **ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD OCH BOENDE** av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér
- 1986:3 **UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne** av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson

- 1987:1 **FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 **FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL** av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 **40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND** av Åke Elmér
- 1987:4 **VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:5 **ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE** av Leif Roland Jönsson
- 1987:6 **SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE** av Anders Östnäs
- 1987:7 **FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN** av Eric Olsson
- 1988:1 **EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR** av Gunvor Andersson
- 1988:2 **THE MAN IN SEXUAL COMMERCE** av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 **FRÅN MOTSTÅND TILL GENOMBROT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN 1935-54** av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 **MALMÖ - i kulmen av fattigdomsnykeln** av Tapio Salonen
- 1988:5 **PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder** av Anna Meeuwisse
- 1988:6 **UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND** av Bengt Svensson
- 1988:7 **HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET** red av Peter Andersson
- 1989:1 **FATTIGLIV** av Gerry Nilsson
- 1989:2 **MAKT OCH MOTSTÅND - aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö** av Leif R Jönsson

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046 10 70 00